PROVINCIE

Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Diemen

Gemeentebeschrijving, mei 1992

Foto omslag:
Boerderij De Zeehoeve, vrijwel geheel gave houten boerderij met zeldzame drijvende kelder, gebouwd in de verboden kringen van het Fort aan de Diemerdammersluis.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Bodemgesteldheid *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *10*

3. Grondgebruik *13*
3.1 Agrarisch grondgebruik *13*
3.2 Niet-agrarisch grondgebruik *13*
3.3 Landschapsbeeld *13*

4. Infrastructuur *15*
4.1 Landwegen *15*
4.2 Waterwegen *16*
4.3 Dijken en kaden *18*
4.4 Spoor- en tramwegen *18*
4.5 Militaire infrastructuur *20*

5. Nederzettingsstructuur *23*
5.1 Algemeen *23*
5.2 Bevolking *24*
5.3 Buitengebied *24*
5.4 Diemerbrug *26*

6. Bebouwingskarakteristiek *29*
6.1 Buitengebied *29*
6.2 Diemerbrug *30*

Verantwoording inventarisatie *31*

Literatuur en bronnen *33*

Herkomst afbeeldingen *35*

Afbeeldingen *37*

Register *61*

Colofon *63*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Diemen. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Meerlanden worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit ca. 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerst vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek en een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden in de gemeente Diemen, bestaande uit een vooronderzoek, de inventarisatie, het fotograferen en beschrijven van de geselecteerde objecten en complexen en het schrijven en samenstellen van de gemeentebeschrijving, hebben plaatsgevonden in de maanden mei en juni 1991. Hiervoor waren in totaal vier weken beschikbaar. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door ir. J.A. van der Hoeve, op tijdelijke basis verbonden aan de Provincie Noord-Holland als inventarisator jongere bouwkunst.

Speciale dank gaat uit naar de heren W. Zanting en J. Dekkers voor het corrigeren en aanvullen van de concept-tekst van deze gemeente-beschrijving.

Haarlem, mei 1992

1. Inleiding

De gemeente Diemen ligt in het zuidoosten van de provincie Noord-Holland. Zij wordt aan de noordzijde begrensd door de gemeente Amsterdam, aan de oostzijde door de gemeenten Muiden en gemeente Amsterdam (Driemond), aan de zuidzijde door de gemeente Amsterdam (Bijlmermeer) en westzijde door de gemeenten Ouder-Amstel en Amsterdam (Watergraafsmeer).
Aan de oost-, zuid- en westzijde sluit de bebouwing van de kom van de gemeente Diemen aan op de bebouwing van de gemeenten Amsterdam en Ouder-Amstel.

Diemen bestond eertijds uit twee ambachten, namelijk Diemen en Diemerdam. Het riviertje De Diem (ook De Die of De Diemen) vormde de scheiding tussen de beide ambachten. Na afslag van grote stukken van het kustgebied zijn de ambachten samengevoegd. In 1731 kocht de stad Amsterdam de ambtsheerlijkheid van Diemen, waarmee zij hier directe bestuurlijke zeggenschap verwierf. Onder de Bataafse republiek (1795-1806) zijn alle heerlijke rechten afgeschaft, waarbij Amsterdam ook de zeggenschap over Diemen verloor.
Na inlijving van Nederland in het Franse Keizerrijk moesten gemeenten met minder dan 500 inwoners worden opgeheven. Daarom werden de gemeente Diemen c.a. (Ouddiemen, Overdiemen, Diemerdam en Diemerbrug) en Watergraafsmeer bij Keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 samengevoegd. Na het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid werden beide gemeenten weer verzelfstandigd. Dit is geschied bij Koninklijk Besluit van 13 december 1815. In 1820 verkocht de gemeente Diemen het grondgebied van het voormalige gehucht Outerdorp (grotendeels verspoeld in 1421) voor ƒ 300,-- aan de stad Amsterdam. De enorme groei van Amsterdam aan het eind van de 19de eeuw maakte belangrijke grenswijzigingen noodzakelijk. Bij wet van 20 maart 1896 werd onder andere een gedeelte van de gemeente Diemen aan de gemeente Amsterdam toegewezen.
Op 1 januari 1921 werd het terrein ten noorden van het Merwedekanaal tussen de Ouddiemerlaan en de Diemerdammersluis aan de gemeente Amsterdam overgedragen voor ƒ 2931,21. In 1942 zijn de grenzen in de voormalige Zuiderzee vastgelegd, waarbij aan de kustgemeenten een strook van ca. 100 meter is toegevoegd.
Bij de opdeling van de gemeente Weesperkarspel in 1966 en de aanleg van de wijk Bijlmermeer zijn de grenzen tussen Diemen, Ouder-Amstel en Amsterdam zodanig gewijzigd dat ze in overeenstemming geraakten met de grenzen van het bouwterrein.

De huidige gemeente heeft een totale oppervlakte van 1219 ha (waarvan 1123 ha land) en telt in totaal 18.272 inwoners (per 1 januari 1990).

Aangezien het MIP in de gemeente Amsterdam is uitgevoerd door de gemeente zelf, vormt de gemeente Diemen een enclave tussen de twee gebieden van Amsterdam (Amsterdam-stadsgebied en Amsterdam-Bijlmermeer), de Vechtstreek en de Meerlanden. Uit praktische overwegingen is Diemen bij de het MIP-inventarisatiegebied VII: de Meerlanden gerekend. In dit gebied liggen de gemeenten Aalsmeer, Amstelveen, Diemen, Haarlemmerliede & Spaarnwoude, Haarlemmermeer, Ouder-Amstel en Uithoorn.

De gemeente is ten behoeve van het MIP in twee deelgebieden verdeeld:
1. Diemen: Diemerbrug (dorpskern)
2. Diemen: buitengebied

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

In de laatste fase van het Pleistoceen zijn in Nederland grote hoeveelheden zand afgezet door de rivieren de Rijn, Maas, Weser en Elbe. De loop van deze rivieren was aan vele wisselingen onderhevig door de bewegingen van het landijs in het noorden van Europa.
In de voorlaatste ijstijd (het Saalien of de Riss-ijstijd) schoven grote ijsmassa's vanuit het noorden over ons land. Eén van deze ijsmassa's schoof globaal over de huidige Veluwe heen en stuwde enorme hoeveelheden van het Pleistocene zand voor zich uit. Na het afsmelten van het ijs bleven in Nederland complexen van stuwwallen over, waarvan gedeelten tot aan de Bijlmermeer reikten.
In de laatste ijstijd reikte het ijs niet tot hier. Door de koude ontstond hier echter wel een toendraklimaat, waar zeer weinig plantengroei mogelijk was. Het zand uit de stuwwallen en de smeltwatervlakten (sandurs) verwaaide in deze periode over een groot gebied. Daarbij werd in de Amstelstreek een laag dekzand afgezet.

Door een aanzienlijke temperatuurstijging in het Holoceen (10.000 jaar geleden) smolt zoveel landijs (zowel in de Noordse landen als in het midden van Europa) dat het waterpeil sterk steeg. De zeeën en oceanen rukten op en het grondwaterpeil werd hoger.
Omdat ook de rivieren veel meer water kregen te verwerken, ontstonden in het Amstelland grote moerassen en ondiepe zoetwatermeren (in riviermeanders). In deze moerassen ontwikkelde zich zeer veel veen: het basisveen.
Door verdergaande stijging van de zeespiegel verschoof de kustlijn langzaam aan in oostelijke en zuidelijke richting. Heel west-Nederland veranderde daarbij in een soort waddenzee, die door zandbanken en eilanden van de open zee werden afgescheiden. Tussen deze zandbanken en eilanden door voerde het zeewater zand en klei aan, dat hier op het dekzand en het basisveen werd afgezet.
Omstreeks 3000 voor Christus ontstond een aaneengesloten rij strandwallen langs de kust (oude duinen), die de zee verhinderden tot in de Amstellanden door te dringen. In het moerassige gebied tussen het Gooi en de duinen vormde zich opnieuw veen: het Hollandveen.
Dwars door het veen liep een groot aantal veenstromen, onder andere de Gaasp en De Diem. Via het Bijlmermeer en het Watergraafsmeer stonden deze stromen in verbinding met het stelsel van veenstromen van het Amstelland. In de eerste eeuwen na Christus steeg de zeespiegel na een periode van stabilisatie weer. Door overstromingen werd langs de kust en op de oevers van de veenstromen klei afgezet die in de kustgebieden (o.a. in Diemen) bij overstromingen weer grotendeels verdwenen is. Tot in elk geval in de 15de eeuw werden grote stukken land door de zee afgeslagen.

Sedert de 12de eeuw werden de gebieden in de gemeente Diemen ontgonnen, waarmee verdere veenvorming werd stilgezet. Door de bedijking van de Zuiderzee werden ook de klei-afzettingen door de zee stilgezet.
In de loop der tijd daalde het bodempeil sterk door ontwatering en oxydatie van het veen. Na verloop van tijd moesten de landbouwgebieden omdijkt en kunstmatig ontwaterd worden. Met deze inpoldering werd een verdergaande inklinking versneld. De niet bebouwde polders in de gemeente Diemen (Gemeenschapspolder, Overdiemerpolder, Diemerpolder) hebben op dit moment een peil van -1,5 tot -1,9 m NAP.

2.2 Afwatering

Het overgrote deel van de gemeente Diemen ligt onder de zeespiegel en moet dientengevolge kunstmatig worden ontwaterd door middel van gemalen en molens.
De Diemer polders ressorteren alle onder de Amstellandboezem. De voornaamste boezemwateren in Diemen zijn: het Amsterdam-Rijnkanaal, de Weespertrekvaart, de Muidertrekvaart en de Diemen. Voor de aanleg van het Merwedekanaal (het Amsterdam-Rijnkanaal) loosden de boezemwateren van het Amstelland op de Zuiderzee via de Ilpenslotersluis en de Diemerdammersluis (te Diemen) en op de stadswateren van Amsterdam via de Amstelsluizen. Vooral de lozing op de Amsterdamse wateren was vaak beperkt, vanwege strenge regels.
Door de aanleg van het Merwedekanaal (1893) verbeterde de afwatering aanmerkelijk, vooral door de directe uitwatering op het Noordzeekanaal. Niettemin waren er nog regelmatig problemen, vooral bij hoge waterstanden in het IJsselmeer of bij stuwing bij IJmuiden. De verbreding van het Merwedekanaal tot het Amsterdam-Rijnkanaal gaf door vergroting van het afwateringsgebied een zware druk op de uitwateringen. Bij de Ilpensloter- en Diemerdammersluis waren daarom reeds boezemgemalen ontworpen. Echter een gunstige overeenkomst met Amsterdam, waarin de belangen van het Amstelland (boezembemaling) en Amsterdam (verversing van het water in de stadsgrachten) werden gecombineerd, maakte uitvoering overbodig.
De uitwatering geschiedt nu op natuurlijke wijze op de boezem van het Noordzeekanaal door de sluizen bij Zeeburg, op het stadswater van Amsterdam en op het IJsselmeer door de Ilpensloter- en Diemerdammersluis.

Over de ontginningsgeschiedenis van de polders in de gemeente Diemen is betrekkelijk weinig bekend. Recent is duidelijk geworden dat de Diemerpolder omstreeks 1100 ontgonnen is door een 50-tal Utrechtse kolonisten. De ontginning van de Venserpolder moet waarschijnlijk in dezelfde periode worden gedateerd. Het ambacht Diemerdam wordt algemeen als ouder beschouwd dan Diemen. Aangezien Diemerdam een vissersplaats was, zullen de systematische ontginningen vermoedelijk later zijn aangevangen dan in de Diemerpolder.
Aanvankelijk waterden alle ontginningen op natuurlijke wijze af op de rivieren en meren. Maar reeds in de 16de eeuw moeten er bemalingseenheden zijn gevormd. Op een kaart van 1575 komt een watermolen voor in de Venserpolder. Het oudste reglement voor een watermolen in de gemeente Diemen dateert uit 1585 en betreft een watermolen in Vierhuizen (bij de Vinkenbrug). Uit de 17de eeuw is een hele serie reglementen en octrooien bekend.

Diemerpolder:
Tot 1927 werd deze polder bemalen door de Diemerwatermolen, die aan het eind van de Molenwetering op de westelijke kade van De Diem stond. Hij sloeg het overtollige water van de polder uit op De Diem.
In 1926 is naast de molen een dieselgemaal (Kanaaldijk 15) gebouwd, dat in 1927 in gebruik is genomen.
De molen is in 1950 gesloopt. In 1951 is naast het gemaal de huidige beheerderswoning gebouwd.

Overdiemerpolder:
De Overdiemerpolder is de samenvoeging van de Hopmans-Schoolpolder en de Diemerdammerpolder. De polder werd sedert 1641 bemalen door twee achterelkaar staande watermolens, waarvan in 1787 een is verplaatst ter verbetering van de afwatering. Sindsdien stond de ene molen bij het fort Diemerdam en de andere ter hoogte van Overdiemerweg 1. Beide molens sloegen uit op De Diem.

Door de aanleg van het Merwedekanaal (1893) werd de polder in twee stukken gedeeld. Elk van de molens zorgde sindsdien voor de bemaling van een deel van de polder. De molen van het noordelijke deel van de polder heeft tot 1920 gefunctioneerd. Toen is dit deel van de polder waterstaatkundig weer bij het zuidelijk deel van de polder gevoegd. Alleen de zuidelijke molen bleef toen functioneren.
De molen van de Overdiemerpolder is in 1934 vervangen door het dieselgemaal aan de Muiderstraatweg 59c, dat uitsloeg op de Muidertrekvaart. Bij de verbreding van het Merwedekanaal werd de Overdiemerwatermolen gesloopt.
In 1940 werd de Muidertrekvaart (tussen de Vinkenbrug en de Hooibrug) gedempt. Toen kon het nieuwe gemaal Muiderstraatweg 59c zijn water niet meer uitslaan. Het is in 1941 vervangen door een nieuw elektrisch gemaal aan de Overdiemerweg 3.

Gemeenschapspolder:
Bij octrooi van 25 oktober 1707 zijn in totaal acht polders in Diemen en Weesperkarspel (nu gemeenten Weesp, Muiden en Amsterdam) tot één grote polder samengevoegd, de Gemeenschapspolder. In de gemeente Diemen betrof dit de Oude Stammerpolder, de Kiekenpolder en ongeveer de helft van de Gaasperpolder. Voor de bemaling van deze nieuwe polder zijn twee molens gebouwd: de Gaaspermolen (Lange Stammersdijk 20 te Driemond) en de Stammermolen (Lange Stammersdijk 27 te Diemen). Beide molens sloegen uit op de Gaasp. De huidige Gaaspermolen dateert nog uit 1708. De Stammermolen is omstreeks 1875 vervangen. Beide molens zijn in 1927 buiten functie geraakt, toen naast de Gaaspermolen een krachtig dieselgemaal is gebouwd (1926/1927). De molens zijn toen onttakeld.

Venserpolder:
In 1638 verleenden de staten van Holland octrooi om enige polders samen te voegen tot de Venserpolder. De nieuw gevormde polder werd bemalen door een reeds bestaande molen. Deze komt reeds op een kaart van 1575 voor. De huidige molen (Venserkade 12) is in 1704 gebouwd, nadat de oude molen in 1703 was verbrand.
In 1864 is er een nieuwe watergang onder de molen gebouwd. In 1918 is de molen verbouwd tot elektrisch gemaal, waarna de wieken zijn verwijderd. In 1930 is vervolgens ook de kap verwijderd en de romp ingekort.
In 1978 zijn de Venserpolder, Groot-Duivendrechtsepolder, het industriegebied bij Duivendrecht en de polder De Toekomst samengevoegd. Voor de bemaling is naast de molen een nieuw gemaal gebouwd met de naam Portengen.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch grondgebruik

Het meeste land in de gemeente Diemen is tussen de 12de en 14de eeuw ontgonnen voor gemengd agrarisch gebruik. Door de daling van de bodem door de inklinking en de oxydatie van het veen werd het land steeds vochtiger. Steeds meer land was daardoor na verloop van tijd nog slechts geschikt als weiland voor de veeteelt. De instelling van polders en de kunstmatige bemaling sedert de 16de en 17de eeuw versnelden het proces van bodemdaling nog. In de loop van de 17de en 18de eeuw verdrong de veeteelt de akkerbouw vrijwel geheel.

In zijn beschrijving van Diemen uit 1795 beschrijft Van Ollefen de bevolking als "karnemelkboeren", die hun produkten in Amsterdam uitventten.

Tot na 1900 was de veeteelt het voornaamste middel van bestaan. In het eerste kwart van de 20ste eeuw zijn er enige tuinderijen gesticht, die echter een gering succes hebben. In de eerste helft van de 20ste eeuw nam het belang van de industrie sterk toe. Niettemin wordt in 1943 de veeteelt nog als voornaamste middel van bestaan genoemd.
Na de Tweede Wereldoorlog is het belang van de veeteelt sterk teruggelopen, enerzijds door versnippering van het land bij de grote infrastructurele werken en anderzijds door de aanleg van woonwijken en industrie- en bedrijfsparken.

3.2 Niet-agrarisch grondgebruik

De gemeente Diemen had voor ca. 1940 betekenis voor het toerisme. Vele Amsterdammers kwamen een dagje naar Diemen, vooral om te vissen, jagen (op gevogelte), wandelen of te fietsen. Daarnaast waren er velen, die watersporten op de De Diem en de Gaasp beoefenden.
Op vele plaatsen in de gemeente stonden cafés en uitspanningen, veelal gekoppeld aan verhuurbedrijven voor bootjes, hengelgerei etc. Van deze toeristische infrastructuur is vrijwel niets behouden gebleven.
In 1920 stichtten de twee Amsterdamse advocaten Edman en Hetty de buitenplaats "klein Merwede" aan de Merwedekanaal, deels op grondgebied van de gemeente Diemen en Muiden. Zij lieten hier uitgebreide tuinen aanleggen met grote vijverpartijen. Na faillissement van het advocatenbedrijf (in ca. 1925) werd het terrein aangekocht door de veehouder Betlem, die er een zeer populair recreatiepark met onder andere een zwembad van maakte. Het park heeft na de Tweede Wereldoorlog verschillende functies gehad. Nu is er een centrum voor KI gevestigd. Op dit moment zijn er nog slechts enige resten van de tuinaanleg behouden.

3.3 Landschapsbeeld

In de gemeente Diemen was in de MIP-periode slechts één type landschap te onderscheiden, namelijk het veenweidelandschap.
Er zijn op dit moment nog slechts kleine stukken van het oude veenweidelandschap in Diemen te herkennen. De gemeente wordt doorsneden door wegen (het oude en het nieuwe tracé van de Rijksweg A1, de Gaasperdammerweg, de knooppunten Diemen en Watergraafsmeer), spoorwegen (Gooilijn en ringlijn rond Amsterdam, met inbegrip van de oude en nieuwe verbindingslussen) en het brede Amsterdam-Rijnkanaal. Verder zijn er vooral na 1965 grote woonwijken in de polders gebouwd: namelijk Diemen-zuid (ca. 1967-1975) en Diemen-noord (ca. 1988-1992). Ten oosten en zuidoosten van Diemen zijn kantoren- en bedrijventerreinen ingericht (vanaf ca. 1970).

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Langs de kust lag vanouds een goed begaanbare kleistrook, die de verbinding tussen het Gooi (en Muiden) en Holland vormde. Door de aanleg van de Diemerzeedijk werd deze verbindingsweg aanzienlijk verbeterd en in alle jaargetijden toegankelijk. De oudste noord-zuidwegen in Diemen liepen beide naar deze dijk: de weg tussen Weesp en Diemerdam (de Stammerdijk en Overdiemerweg) en de weg tussen Ouderkerk en Amsterdam, via Diemerbrug (de Ouderkerkerlaan en Ouddiemerlaan). Ten opzichte van het oudste tracé is de weg tussen Ouderkerk en Amsterdam waarschijnlijk naar het oosten toe verlegd in verband met de uitbreidingen van het Diemermeer (of Watergraafsmeer).

In 1637 is het Weesperzandpad aangelegd, dat langs de oever van de Weespertrekvaart loopt. In de kern van Diemerbrug is deze weg achter de bebouwing op de zuidkade van de trekvaart om gelegd: het Achterom (later hernaamd in Weesperweg en Weesperstraat). De weg sluit aan op de Ouderkerkerlaan. Opvallend is dat de Weesperstraat, die op de zuid-oever van de Weespertrekvaart loopt, bij Diemerbrug naar de noordoever wordt geleid.
Tegelijk met de aanleg van de Muidertrekvaart is in 1640 ook het Muiderzandpad aangelegd.
Beide wegen zijn samengevoegd op de Hartveldseweg. Niettemin splitsen ze weer in de Watergraafsmeerpolder: de Weesperstraat volgt de weg over het zuidelijk tracé van de ringdijk, de Muiderstraatweg de Middenweg. Deze wegen overvleugelden de oude wegen in Diemen vrijwel direct, zodanig dat zelfs de bewoningskenen verschoven naar de nieuwe wegen (en de kanalen).

In 1868 (afbeelding 2) zijn in Diemen alleen de Muiderstraatweg, de Hartveldseweg en de Weesperstraat bestraat. In de loop van de 19de eeuw zijn ook de Overdiemerlaan, Stammerdijk, Ouddiemerlaan (1870) en de Ouderkerkerstraat (1880) bestraat.

De Muiderstraatweg is in de loop der tijd vele malen gewijzigd. In 1839 is deze weg overgedragen aan de Rijksoverheid, die hem heeft laten bestraten. Door de aanleg van het Merwedekanaal (1884-1893) werd de weg in twee stukken gesneden, die op de gemeentegrens door een draai-brug werden verbonden. Om het kanaal recht te kunnen overbruggen is een kleine (scherpe) bocht in de weg aangelegd. Aangezien deze bocht grote problemen opleverde voor de trekvaart is naast de brug ook nog een pontveer voor jaagpaarden ingesteld.
Tussen 1924 en 1933 is de Muiderstraatweg verbreed en verbeterd. In de dorpskern van Diemen zijn gedeelten van de bebouwing aan de Muiderstraatweg en de Hartveldseweg gesloopt. De twee schegvormige bouwblokken bij de brug zijn toen zelfs geheel gesloopt.
De weg liep in eerste instantie achter deze blokken om (zie afbeelding 13 a-e). Tegelijk is een vrije rijbaan voor de Gooische tram gemaakt.
In 1938/39 is de weg verbreed van twee rijstroken tot vier rijstroken. Om ruimte te winnen is bij deze verbreding besloten de tramlijn op te heffen. In de dorpskern zijn toen drie gescheiden banen met elk twee rijstroken geformeerd, waarvan twee voor de Rijksweg en een als ventweg functioneerde. Tussen de Vinkenbrug (de brug over De Diem) en het Merwedekanaal is het grootste deel van de Muidertrekvaart gedempt om de weg vierbaans te kunnen maken. Vanwege de verbreding van het Merwedekanaal tot het Amsterdam-Rijnkanaal was ook een nieuwe brug nodig. Deze nieuwe brug is ten zuiden van de oude brug aangelegd, waarvoor tevens een ruimere lus in de Muiderstraatweg is gemaakt.

In de jaren 1965 en 1966 is het gedeelte van de weg tussen de Vinkenbrug te Diemen en Naarden nogmaals verbeterd. Er is een nieuwe brug over het (opnieuw verbrede) Merwedekanaal aangelegd, echter nu weer in de as van de weg. Hiertoe is de Muidertrekvaart in Muiden gedeeltelijk omgelegd en is in Diemen opnieuw een stuk gedempt (het meest oostelijke gedeelte in de gemeente). Tegelijk zijn er enige ventwegen aangelegd en verbindingen gemaakt met secondaire wegen. Ook zijn er voorzieningen getroffen voor de aansluiting van de Gaasperdammerweg (de verbinding met de Bijlmermeer).
Tussen 1971 en 1975 is de Rijksweg A1 tussen Diemen en het Amsterdam-Rijnkanaal verbeterd en voorzien van ventwegen. Voor de aansluiting van de Gaasperdammerweg is in 1978 een klaverblad-aansluiting gerealiseerd: het knooppunt Diemen.
In 1988 kwam de omleiding van de Rijksweg A1 klaar, die het verkeer vanaf het knooppunt Diemen noordelijk om het dorp heen leidt en direct op de ringweg om Amsterdam (voltooid in 1990) aansluit. De oude weg dwars door Diemen is buiten gebruik gesteld. In de dorpskern is de weg heringericht tot een diffuse openbare ruimte en tussen de Vinkenbrug en het Merwedekanaal wordt de weg opgebroken.

Tussen 1933 en 1939 is de provinciale weg tussen Haarlem, Schiphol, Ouderkerk, Diemen, Weesp en Hilversum aangelegd. Deze weg volgt deels bestaande trajecten, die verbreed en verbeterd zijn, en deels geheel nieuw aangelegde trajecten. Voor het tracé tussen Ouderkerk en Diemen is de bestaande Zwartelaan verbreed tot de Burgemeester Stramanlaan (gemeente Ouder-Amstel), een rechtstreekse verbinding aangelegd tussen de Zwartelaan en de Bijlmerring, de Bijlmerring verbreed (westoever van de Bijlmerringvaart, nu gemeente Amsterdam), een verbinding aangelegd tussen de Bijlmerring en de Weesperstraat en een verbinding aangelegd tussen de Weesperstraat en de Muiderstraatweg.
De Weesperstraat is verbreed en verbeterd als verbinding tussen Diemen en Weesp. Sedert ca. 1968 vervangen de Rijksweg A9 en de Gaasperdammerweg het westelijke traject (in de gemeente Diemen) van de provinciale weg.

4.2 Waterwegen

Diemen ligt in een oude ontginning (de Diemerpolder) tussen het riviertje De Diem en het Watergraafsmeer of Diemermeer, dat in open verbinding stond met de rivier de Amstel. Het riviertje De Diem vormt de benedenloop van de Gein en Gaasp, dat ten zuiden van Diemen plaatselijk verbreed was tot het Bijlmermeer.
Na de inpoldering van het Bijlmermeer tussen 1622 en 1627 werd een deel van de rivier de Gaasp versmald tot de ringvaart van de Bijlmermeer. In 1629 werd ook het Diemermeer ingepolderd. Beide droogmakerijen waren omgeven door een ringvaart.

In 1637 is de Weespertrekvaart aangelegd als verbinding tussen de Vecht (bij Weesp) en de Amstel (ten zuiden van Amsterdam). Dit kanaal moest deel gaan uitmaken van de zogenaamde Keulse Vaart, de binnenscheepvaartverbinding tussen Amsterdam en de Rijn. Voor de aanleg van de Weespertrekvaart zijn voornamelijk bestaande wateren aangepast, namelijk het Smal-Weesp, de Gaasp en de ringvaarten van de Bijlmermeer en de Watergraafsmeer. Alleen een gedeelte van de verbinding tussen de ringvaarten van de Bijlmermeer en de Watergraafsmeer is toen nieuw gegraven. Deze nieuwe verbinding loopt dwars door Diemen.
Het oostelijke deel is nieuw gegraven, het westelijke deel bestaat uit de verbreding van de Vaart- of Bovenrijkersloot tussen de Diemerpolder en Venserpolder.

In 1640 is de Muidertrekvaart aangelegd als directe verbinding tussen Naarden, Muiden en Amsterdam. Hiertoe is octrooi verleend door de Staten van Holland en Westfriesland op 25 oktober 1640. Dit kanaal is vrijwel geheel nieuw gegraven en loopt dwars door bestaande polderstucturen heen. Bij het dorp Diemerbrug volgt hij het tracé van de Vaart- of Bovenrijkersloot. Hiertoe is het oostelijke deel van deze wetering verbreed. Het westelijke deel van deze wetering was drie jaar tevoren reeds verbreed voor de Weespertrekvaart. Tussen de Weesper- en Muidertrekvaart was toen een driehoekig eiland ontstaan: De Sniep of het Varkenseiland.
Naast de Muidertrekvaart lag het Zandpad, dat is uitgegroeid tot Muiderstraatweg (Rijksweg A1). Daartoe is hij enige malen verbreed en uiteindelijk verlegd. Ten behoeve van de verbreding van de Muiderstraatweg van twee naar vier banen in 1938/39 is de Muidertrekvaart tussen de Vinkebrug (de brug over De Diem) en het Merwedekanaal gedempt.
Tussen 1965 en 1970 is een deel van de Muidertrekvaart tussen de Vinkebrug en het snijpunt met de Weespertrekvaart gedempt.

In de loop van de 19de eeuw nam het scheepvaartverkeer tussen Amsterdam en de Rijn dusdanig toe, dat de oude scheepvaartroute via de Amstel, de Weespertrekvaart, het Smal-Weesp, de Vecht, de Catharijnesingel (van de stad Utrecht) en de Vaartsche Rijn niet langer voldeed. Reeds in 1848 zijn de eerste plannen ingediend om dit tracé te vervangen door een groot en breed kanaal. Pas bij wet van 29 juli 1881 werd besloten tot de aanleg van kanalen van Amsterdam naar Vreeswijk (de Lek) en van Vianen (de Lek) naar Gorinchem (de Merwede). In de wet van 15 mei 1884 werd het plan zodanig gewijzigd dat ook het tracé van de Vecht tussen Utrecht en Nigtevecht geen deel zou uitmaken van het nieuwe kanaal. In 1884 is men begonnen met de aanleg van het nieuwe kanaal, het Merwedekanaal. Op 1 mei 1893 is het gehele kanaal voor scheepvaart in gebruik genomen.
Het kanaal loopt ten oosten van Diemen, om bij de Diemerzeedijk naar het westen om te buigen. In 1921 heeft de gemeente Diemen het grootste deel van het gebied ten noorden van het kanaal aan de gemeente Amsterdam verkocht.
Reeds kort na 1900 bleek de capaciteit van het Merwedekanaal onvoldoende voor het groeiende scheepvaartkanaal. In 1922 is het noordelijk pand van het kanaal verbreed (het gedeelte tussen Utrecht en Amsterdam), maar dat gaf slechts tijdelijk soelaas. Bij wet van 27 maart 1931 werd de aanleg van het bredere Amsterdam-Rijnkanaal bevolen. Ten noorden van Utrecht volgt het nieuwe kanaal het bestaande tracé van het Merwedekanaal. Hiervoor is het kanaal tussen 1934 en 1938 verbreed tot ruim 75 meter. Dit gedeelte van het Amsterdam-Rijnkanaal is op 23 maart 1938 in gebruik genomen. Het totale kanaal is voltooid in 1952.
Al spoedig bleek het kanaal weer te smal. In 1965 is daarom het Amsterdam-Rijnkanaal verbreed en uitgediept ten behoeve van duwvaartkonvooien van 100.000 ton laadvermogen.

Het Merwedekanaal (later: Amsterdam-Rijnkanaal) doorsneed zowel de Muiderstraatweg, de Ouddiemerlaan als de Overdiemerweg. In de Muiderstraatweg is in 1887 een draaibrug aangelegd. Ten behoeve van de voorgenomen verbreding van het Merwedekanaal (1934-1938) is in 1933 een grote vaste brug aangelegd. Deze brug is bij de tweede verbreding van 1965/66 vervangen door een nieuwe en grotere brug. Bij de Overdiemerlaan en de Ouddiemerweg zijn handveerponten aangelegd. Deze zijn na de verbreding van het kanaal in 1938 vervangen door veerwagens met een dieselmotor, die zich op rails op de bodem van het kanaal voortbewogen. Beide ponten zijn omstreeks 1966 uit de vaart genomen.

4.3 Dijken en kaden

De oudste dijken in de gemeente Diemen zijn waarschijnlijk de zeedijk (in eerste aanleg uit de 11de of 12de eeuw) en de kaden en dijken langs de Diemen, het Watergraafsmeer en het Bijlmermeer (waarschijnlijk ook reeds in de 11de of 12de eeuw aangelegd). Tussen ca. 1100 en 15de eeuw is het gebied van de gemeente Diemen verkaveld en ontgonnen. Hiertoe zijn enige ontginningskaden aangelegd, waarvan de Ouderkerkerlaan/Ouddiemerlaan en de beide kaden langs de Vaart- of Bovenrijkersloot voorbeelden zijn.

In de loop van de 15de en 16de eeuw bleek de bodem door de oxydatie en inklinking van het veen te zakken. Het werd daarom noodzakelijk deze gebieden kunstmatig te ontwateren. Hiertoe zijn polders geformeerd, die bestonden uit door dijken en of kaden omringde gebieden. Deze gebieden werden door een molen bemalen. De oudst bekende watermolen stond op de Vinkenkade en is reeds op een kaart van 1575 vermeld. De eerste polders moeten dus reeds uit de 16de eeuw dateren. Voor de vorming van deze polders zijn vooral de bestaande kaden en dijken verbeterd en verhoogd.

Toen in 1637 de Weespertrekvaart is aangelegd is grotendeels gebruik gemaakt van bestaande wateren. In de gemeente Diemen is voor de aanleg van dit kanaal slechts een verbindingsstuk aangelegd tussen de Ringvaart van de Bijlmermeer en de Vaart- of Bovenrijkersloot. Dit nieuwe kanaalpand werd aan beide zijden voorzien van kaden. De Muidertrekvaart, die in 1640 werd aangelegd, volgde de oude ontginningsstructuur niet en doorsneed in de gemeente Diemen de Overdiemerpolder en de Gemeenschapspolder. Het kanaal werd voorzien van dijken, waardoor de doorsneden polders weer geheel omringd werden.

In de MIP-periode hebben zich betrekkelijk weinig wijzigingen voorgedaan in de structuur van de dijken en de kaden. Alleen de aanleg van het Merwedekanaal (1883-1893) heeft voor een ingrijpende wijziging in de structuur van dijken en kaden gezorgd. Dit kanaal snijdt de Gemeenschapspolder, Diemerpolder en Overdiemerpolder in stukken. Daarbij zijn ook de omringende polderkaden (dijken) doorsneden. Het nieuwe kanaal werd geflankeerd door dijken, die de onderbroken omringdijken van de polders weer aanvulden.
Bij de verbredingen van het kanaal zijn de noordelijke en oostelijke kade twee keer verschoven. Slechts de zuidelijke dijk (Merwedekanaal zuid west) dateert nog in plaats en opzet uit de late 19de eeuw. Hij is nadien nog aangepast.

Bij de aanleg van de provinciale weg Haarlem-Schiphol-Diemen-Hilversum is de Weesperstraat (Bijlmerringdijk) voor een belangrijk deel aangepast (ca. 1935).

De Diemerzeedijk was een van de zwakste schakels in de zeewering tegen de Zuiderzee. Hij is meermalen landinwaarts verschoven en talloze malen doorgebroken en weer hersteld. Het bochtige tracé is mede aan deze doorbraken te danken. De afsluiting van de Zuiderzee in 1932 ontnam de dijk haar zeewerende functie. Nu is het een binnenmeerdijk. Het huidige profiel dateert waarschijnlijk uit de MIP-periode, de afwerking is recent vernieuwd.

4.4 Spoor- en tramwegen

Spoorwegen
In 1863 heeft de HIJSM (Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij) een concessie aangevraagd voor de aanleg van een spoorweg tussen

Amersfoort, Hilversum en Amsterdam, met een aftakking tussen Hilversum en Utrecht. In de eerste plannen liep deze spoorlijn direct van Hilversum naar Amsterdam.
Bij de uiteindelijke concessie uit 1871 werden ook stations in Naarden en Weesp voorzien. De spoorlijn moest daarvoor een noordelijker tracé volgen, dat noordelijk langs Diemerbrug liep. Op 10 juni 1874 werd de gehele spoorlijn, de Oosterspoorweg, voor het treinverkeer geopend. In de gemeente Diemen waren slechts twee stopplaatsen, waar de trein op verzoek stil hield. Deze lagen aan de Overdiemerweg (halte Overdiemen) en aan de Ouddiemerlaan (halte Oud Diemen). Deze stopplaatsen zijn respectievelijk omstreeks 1920 en 1930 opgeheven. Pas omstreeks 1965 kreeg Diemen een eigen station.
Deze drukke spoorlijn is enige malen aangepast. De sporen zijn verdubbeld, de lijn is geëlektrificeerd en er zijn verscheidene infrastructurele verbeteringen aangebracht. Zo is bijvoorbeeld in 1929 een spoorbrug over de Muiderstraatweg aangelegd.

Tussen 1935 en 1940 is rond Amsterdam een ringspoorlijn aangelegd. Het oostelijk deel hiervan ligt in de gemeente Diemen, waar hij aansluit op de Oosterspoorlijn. Voor het grootste deel ligt deze spoorlijn op een dijk, waarin vier spoorbruggen zijn opgenomen.
De ringspoorlijn is aangelegd voor goederenvervoer, maar de zuidelijke tak wordt nu (1991) geschikt gemaakt voor passagiersvervoer. Enkele spoorbruggen zijn reeds vervangen en er is een bovenleiding aangelegd. Daarnaast wordt er op dit moment een nieuwe verbindingslus met ongelijkvloerse kruisingen aangelegd tussen de Oosterspoorlijn en de ringlijn. Deze lus moet in 1993 voltooid zijn.

Tussen 1970 en 1980 is de oostlijn van de Amsterdamse metro (sneltram) aangelegd, die Amsterdam Centraal Station met de wijk Bijlmermeer verbindt. Deze lijn loopt gedeeltelijk door de gemeente Diemen, waar tevens een werkplaats is ingericht. Langs de ringspoorlijn en de Oosterspoorlijn (tot aan station Diemen) is een strook grond vrijgehouden voor een aftakking van de metro.

Tram
Aangelokt door het succes van de treinverbinding met het Gooi, hebben C. de Bok en J.M. van de Meulen de Gooische Stoomtram Maatschappij op (GSTM) opgericht, om een verbinding tussen Amsterdam en het Gooi te onderhouden. Zij richtten zich zowel op dagtoerisme (strand bij Muiderberg en Naarden), forenzen als bezoekers van de Joodse begraafplaatsen bij Muiderberg en Diemen.
Het eerste deel van de lijn Amsterdam-Muiderberg-Naarden is in 1881 aangelegd. In 1882 is de lijn doorgetrokken naar Laren, waar hij aansloot op de eveneens uit 1882 daterende lijn tussen Hilversum, Laren, Blaricum en Huizen.
De maatschappij "Stoomtram Bussum-Naarden" legde in 1883 een stoomtramverbinding tussen Bussum en Huizen aan. In 1917 werden deze lijnen verbonden tot een ringlijn door het Gooi. In Diemen volgde de tram de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg. Bij de verbreding van de Rijksweg in 1924 werd in het dorp Diemerbrug een vrije trambaan gemaakt. In 1938/39 werd de Rijksweg op het tracé tussen Diemen en Naarden nogmaals verbreed, onder andere ten koste van de trambaan. Aangezien de aanleg van een nieuwe trambaan te duur zou worden is de tramverbinding met het Gooi toen opgeheven. Alle voorzieningen voor de tram zijn toen verwijderd.
In 1989 is de tramlijn 9 van het Gemeentelijk vervoerbedrijf van Amsterdam (GVA) doorgetrokken tot aan het sportpark ten oosten van Diemen. Hij volgt min of meer het oude tracé van de Gooise tram.

4.5 Militaire infrastructuur

Op het grondgebied van de gemeente Diemen zijn in de loop der tijd verdedigingswerken voor vier achtereenvolgende linies rond Amsterdam gerealiseerd: de linie tegen de Pruisen (1787), de linie van Krayenhoff (1806-1810), de stelling van Amsterdam (ca. 1876-1940) en de Duitse linie rond Amsterdam (1943-1945).

In verband met de inval van de Pruisen in 1787 werd een linie van (tijdelijke) verdedigingswerken rond Amsterdam ingericht. Op het grondgebied van de gemeente Diemen werd een batterij bij de Diemerdammersluis ingericht.
Na de inval van de Engelsen en Russen bij Callantsoog in 1799 besloot het bestuur van de Bataafse Republiek een nieuwe verdedigingslinie rond Amsterdam in te richten. Het ontwerp hiervoor kwam van C.R.T. Krayenhoff. Langs de voornaamste toegangswegen over land en water werden tussen 1806 en 1810 aarden batterijen en forten opgeworpen.
Ook te Diemen zijn enige werken voor deze linie (front tussen Haarlemmermeer en Pampus) gerealiseerd: twee batterijen ten oosten van de Vinkenbrug aan weerszijden van de Muidertrekvaart (post nr. 18), één batterij aan de Stammerdijk (post nr. 19) en één batterij op de hoek van de Bijlmerring en de Weesperstraat (post nr. 21). Op de oostpunt van De Sniep was een militaire post (post nr. 20) ingericht. Het Fort op de Diemerdam was reeds in 1787 opgericht als vesting tegen de Pruisen. Het is als post nr. 6 opgenomen in Krayenhoffs linie rond Amsterdam. Hiertoe is het op enige punten versterkt.

In het midden van de 18de eeuw was in de kern van Diemerbrug een kazerne gebouwd voor Staatse troepen, die in tijden van nood de stad Amsterdam moesten beschermen. In 1806 werd deze kazerne gesloopt om plaats te maken voor een grotere. In deze nieuwe kazerne werden de manschappen gelegerd, die de batterijen uit de stelling van Krayenhoff moesten bemannen. Deze kazerne is in 1815 gesloopt.

De batterijen staan alle nog aangegeven op de kaart van Kuyper uit 1868 (afbeelding 3). Ze zijn pas opgeheven als vestingwerken in 1923 (post nr. 18, aan de Muidertrekvaart) en 1926 (de overige posten). Vermoedelijk zijn ze aansluitend opgeruimd, want er bleken in 1934 nog slechts resten van post 21 (bij het Weespertolhek) zichtbaar waren. In 1940 stond op dezelfde plaats als de oude post 21 weer een batterij. Het Duitse bombardement op deze batterij miste doel, maar sloeg wel een gat in de Stammerdijk, zodat de Gemeenschapspolder onderliep. Verondersteld wordt dat deze batterij deel uitmaakte van de linie van luchtdoelgeschut rond Amsterdam.

Naar aanleiding van de Vestingwet van 1874 werd de verdediging van ons land aangepast en herschikt. Hierbij werd besloten tot de inrichting van een verdedigingslinie rond Amsterdam, die tevens als nationaal reduit diende. Na de aanleg van het fort Pampus tussen 1887 en 1893 voor de kust van Muiden zijn de forten bij de Diemerdammersluis en Durgerdam uitgebouwd en versterkt ter rugdekking van Pampus. Het fort bij de Diemerdammersluis (het werk aan het IJ voor Diemerdam) is uitgebreid met drie geschuts-beddingen voor zware kanonnen van 24 cm L/35 in open opstelling. Voor de kust is een dam opgeworpen tegen landingen vanuit de zee. In 1895 werden de kanonnen vervangen door lichter geschut van 15cm L/24. De wal aan de keelzijde is toen geslecht. Het jaar daarop is het fort weer versterkt. Bij KB van 30 augustus 1954 is het fort als vestingwerk opgeheven.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland is er een nieuwe linie rond Amsterdam ingericht, die een geïmproviseerd karakter had. Het grondgebied van Diemen maakte deel uit van deze linie. In 1943 werd aan de Hartveldseweg een bunkermuur gebouwd. Op 8 december 1943 vaardigde de Duitse Wehrmacht het bevel uit tot de sloop van de bebouwing tussen de Diemerkade en de Jan Bertstraat, om een vrij schootsveld te verzekeren voor het in de Watergraafsmeer opgestelde geschut.
Op 2 april 1944 werden de polders in Diemen aangewezen tot inundatiegebied. De bewoners kregen tot 10 april de tijd om de boerderijen met aarden wallen te omringen, waarna de inundaties zijn gesteld.
Direct na de oorlog is begonnen met het opruimen van deze linie: droogmalen van de polders en het bouwrijp maken van de gesloopte zone. Pas in 1950 kon men starten met de herbouw van de gesloopte woningen.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De kern van de gemeente Diemen wordt gevormd door het dorp Diemerbrug. Na de Tweede Wereldoorlog is de gemeentenaam Diemen overgegaan op dit dorp.
De oorsprong van het dorp Diemerbrug wordt gevormd door het kleine gehucht Hein Ghijssenbrug. Na de aanleg van de Weesper- en Muidertrekvaart groeide dit gehucht uit tot de grootste bevolkingskern in de gemeente Diemen. De groei van Diemerbrug ging ten koste van de andere (oudere) kernen. Overdiemen (met Diemerdam) en Ouddiemen zijn gereduceerd tot plaatselijke verdichtingen in boerderijenlinten. Van het gehucht Vierhuizen bij de Vinkenbrug is zelfs niets meer te herkennen.

De gemeente Diemen is een knooppunt van kanalen (Muidertrekvaart, Weespertrekvaart en Amsterdam-Rijnkanaal), landwegen (Muiderstraatweg/Rijksweg A1, provinciale weg Haarlem-Hilversum, en later ook de Gaasperdammerweg) en spoorwegen (Oosterspoorweg, ringspoorlijn en hun verbindingen). Door vernieuwingen, uitbreidingen en omleggingen hebben de infrastructurele werken in de 19de en 20ste eeuw steeds meer beslag op de ruimte gelegd. Het buitengebied van Diemen is daardoor sterk versnipperd. Sommige gedeelten zijn zelfs regelrecht geïsoleerd geraakt. Ook is veel oude bebouwing gesloopt ten behoeve van deze uitbreidingen van de infrastructuur. Zelfs een deel van de kern van Diemerbrug is aan de verbredingen van de Muiderstraatweg/Rijksweg A1 (1924 en 1938) ten prooi gevallen.

Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog is een deel van de bebouwing van Diemerbrug gesloopt op bevel van de Duitse bezettingsmacht, ten einde een vrij schootsveld voor het geschut in de Watergraafsmeer te verzekeren.
Na de Tweede Wereldoorlog is de bebouwing van het dorp Diemerbrug sterk uitgebreid. Door de aanleg van enige nieuwbouwwijken is echter veel oude bebouwing gesloopt, onder andere de lintbebouwing van de Ouderkerkerlaan (ca. 1969) en het gehucht Ouddiemen (ca. 1989).

Uitbreidingsplannen
Het eerste uitbreidingsplan te Diemen is door de gemeenteraad vastgesteld op 5 november 1908 en goedgekeurd door GS op 2 december 1908. Dit plan is helaas verloren gegaan, zodat hier geen nadere gegevens over beschikbaar zijn.

Vermoedelijk hebben GS in 1923 opdracht gegeven aan de gemeenten Diemen, Weesperkarspel en Ouder-Amstel om uitbreidingsplannen op te stellen, waarbij geen rekening werd gehouden met de belangen van de gemeente Amsterdam. Over deze plannen is op dit moment niets bekend.

Op 26 september 1930 werd door de gemeenteraad een uitbreidingsplan-in-hoofdzaken voor de gehele gemeente Diemen vastgesteld (goedgekeurd door GS op 22 april 1931). Het ontwerp is van de hand van de gemeentearchitect, J. de Boer. Al spoedig bleek in dit uitbreidingsplan te weinig ruimte voor woningbouw in Diemerbrug (ten noorden van de Muidertrekvaart) te zijn gereserveerd. Derhalve is op 6 juli 1933 besloten het plan-in-hoofdzaken van de gemeente te herzien en een plan-in-onderdelen voor Diemerbrug te maken. Deze beide plannen zijn op 9 april 1934 door de gemeenteraad vastgesteld en op 2 januari 1935 door GS goedgekeurd.
Een plan-in-onderdelen voor de Merwedehof is door de raad op 19 april 1934 vastgesteld en goedgekeurd door GS op 2 januari 1935.

In 1941 is een nieuw Algemeen Uitbreidingsplan voor de Gemeente Diemen ontworpen, met uitsluiting van de gebieden van de bebouwde kom van Diemerbrug, Oud-Diemen en Merwedehof. Dit nieuwe plan is door de gemeenteraad vastgesteld op 23 januari 1943 en goedgekeurd door GS op 13 november 1943. De plannen-in-onderdelen van Diemerbrug en Merwedehof zijn van kracht gebleven.

5.2 Bevolking

Tot ca. 1900 kan Diemen worden gekarakteriseerd als een vrijwel pure agrarische gemeente. In de periode van 1850 tot 1870 was de groei van Diemen zeer gering tot vrij bescheiden. Tussen 1870 en 1890 vond een sterkere groei plaats, waarschijnlijk in verband met de aanleg van de Oosterspoorlijn (met twee halteplaatsen) en de Gooise tram. Het landelijke Diemen was in deze periode zeer geliefd voor toeristische dagjes uit en kort verblijf. Waarschijnlijk zijn er in deze periode ook forenzen in Diemen gaan wonen. Tussen 1890 en 1900 is de bevolking van Diemen afgenomen.
Na 1900 neemt de bevolking sterker toe. In deze periode worden vele industrieën op de Sniep, de Muiderstraatweg en de Hartveldseweg gevestigd. Tot 1920 is het grootste deel van de bevolkingsgroei toe te schrijven aan de vestiging van industrie-arbeiders in Diemerbrug.
Tussen 1920 en 1940 groeide Diemen zeer sterk, van 2.121 inwoners in 1920 tot 5.911 in 1940. Deze enorme groei is voornamelijk te danken aan de grote woningnood in Amsterdam. Vele woningzoekenden zijn in de gemeenten Diemen en Amstelveen gehuisvest. Diemerbrug groeit in deze periode zeer sterk, waarbij woningbouwcomplexen ten noorden van de Muidertrekvaart zijn gerealiseerd.

Jaar	Bevolkings-aantal	Toename	Aantal woningen
1851	848		
1860	847	- 1	
1870	957	110	
1880	1175	218	
1890	1537	362	
1900	1512	- 25	308 (1899)
1910	1878	366	358 (1909)
1920	2121	243	445
1930	4001	2880	892
1940	5911	1910	1342
1990	18272		

5.3 Buitengebied

De gemeente Diemen bestond eertijds uit twee gerechten: Diemen en Diemerdam. Deze beide gerechten werden van elkaar gescheiden door het riviertje De Diem. Het is niet bekend wanneer deze beide gerechten verenigd zijn. Waarschijnlijk is dat reeds voor 1226 geschied, aangezien er in de brief van bisschop Otto II aan Gijsbrecht van Aemstel slechts over één gerecht Diemen wordt gesproken.
Het gerecht Diemen bestond uit drie delen: 1. Outerdorp met de buurt Jaaphannes, 2. Buitenkerk met het dorp Diemen (het huidige Ouddiemen) en 3. Bovenkerk met de buurt Hein Ghijssenbrug (het huidige Diemerbrug).
Het gerecht Diemerdam bestond uit twee delen: 1. Diemerdam met het dorp Diemerdam en 2. Overdiemen met de buurten Overdiemen en Vierhuizen (bij de Vinkenbrug).

Als oudste kern op het grondgebied van Diemen wordt de vissersnederzetting op de oostoever van De Diem beschouwd, die nabij de monding in de Zuiderzee lag. In deze nederzetting heeft een kapel gestaan, waaraan de naam "Kapelleland" in de Diemerbuitendijksepolder nog herinnert.
Vermoedelijk is de Diemerzeedijk in de 12de eeuw aangelegd, waarbij tegelijkertijd het riviertje De Diem is afgedamd. De reeds bestaande nederzetting heeft aan deze dam zijn (nieuwe) naam ontleend: Diemerdam. Door het opdringen van de Zuiderzee had deze nederzetting steeds meer en vaker wateroverlast. Daarom is de kerk (in de 14de eeuw?) verplaatst naar Overdiemen, een buurtschap ten zuiden van Diemerdam. Bij de St. Elizabetsvloed van 1422 is het grootste deel van Diemerdam in zee verdwenen. De resten van het dorp zijn daarna bij Overdiemen getrokken. Overdiemen was eveneens een vissersnederzetting, waar zelfs walvisvaarders gevestigd waren. Er waren ook nog enige scheepswerven, timmerwerkplaatsen etc. gevestigd. Na de drooglegging van de Watergraafsmeer (1624-1629) en de opkomst van Diemerbrug (XVII B) ontvolkte deze nederzetting.
De huidige kern bestaat voornamelijk uit een reeks boerderijen aan de Diemerdammerweg en ligt aan de 3de Diem. Dat is het gedeelte van het riviertje De Diem, dat ingesloten wordt tussen het dijklichaam van Rijksweg A1 (1988) en het Amsterdam-Rijnkanaal (1893/1966). Een klein deel van het dorp ligt op de noordoever van het Amsterdam-Rijnkanaal.

Omstreeks 1100 vestigden zich ca. 500 Utrechtse kolonisten in het veengebied tussen het riviertje De Diem en het Diemermeer of Watergraafsmeer. Zij wierpen aan de bestaande weg tussen Ouderkerk en de Diemerzeedijk (de Ouddiemerlaan) een terp op, die de kern vormde van het dorp Diemen. Van hieruit ontgonnen zij het omliggende gebied, de huidige Diemerpolder.
Reeds voor 1200 was deze nederzetting reeds van betekenis als handelscentrum. Deze positie was mede te danken aan een landbouwoverschot. Het valt aan te nemen dat de kolonisten ook verdere gebieden hebben ontgonnen. Daarbij ontstonden nog drie kleinere gebuurten: Jaaphannes (bij het Nieuwe Diep), Hein Ghijssenbrug (t.p.v. Diemerbrug) en Vierhuizen (bij de Vinkebrug).

Het dorp (Oud)Diemen is altijd vrij bescheiden van omvang geweest. In de 12de of 13de eeuw is hier een kerk gesticht, die gewijd was aan Maria.
Door de sterke groei van de 17de eeuwse nederzetting Diemerbrug, ontvolkte Diemen in snel tempo. Alle gebouwen met bijzondere functies zijn in de loop van de 18de en 19de eeuw verplaatst naar Diemerbrug. De kerk werd sterk verwaarloosd en uiteindelijk in 1807 gesloopt. Het terrein is toen als (kerkelijke) begraafplaats ingericht en in 1869 als gemeentebegraafplaats. Het dorp kenmerkte zich in de MIP-periode als een plaatselijke verdichting in het boerderijenlint aan de Ouddiemerlaan. Tussen 1988 en 1991 is het grootste deel van de bebouwing langs de Ouddiemerlaan en van de dorpskern van Ouddiemen gesloopt, ten behoeve van de wijk Diemen-noord. Behouden zijn slechts het tracé van de Ouddiemerlaan, de begraafplaats "gedenkt te sterven" en twee boerderijen.
Het gehucht Jaaphannes is in 1422 bij de St. Elizabethsvloed reeds verdwenen. Het lag ter plaatse van het Nieuwe Diep, dat deel uitmaakt van het grondgebied van Amsterdam. Het gehucht Vierhuizen bij de Vinkebrug is opgeslokt door de bedrijfsbebouwing het dorp Diemerbrug. Aan te nemen valt dat de boerderij Stammerdijk 1 tot deze kern behoorde.

Verspreide bebouwing was verder nog aan te treffen aan de Diemerlaan (Ouderkerkerlaan), de weg tussen Groot-Duivendrecht en Diemerbrug.

Hier lagen boerderijen, waarvan enkele een middeleeuwse oorsprong hadden. Bij de brug lag de hervormde kerk uit 1860. De Ouderkerkerlaan is samen met alle bebouwing erlangs omstreeks 1970 weggevaagd voor de aanleg van de wijk Diemen-zuid.
Langs de Stammerdijk liggen enige boerderijen uit de 19de en 20ste eeuw. De meeste boerderijen hebben nu nog voornamelijk een woonfunctie. Er zijn plannen om in de polder een bosgebied aan te leggen.

5.4 Diemerbrug

Aan de middenweg door de Venserpolder en Diemerpolder had zich in de loop van de middeleeuwen een boerderijenlint ontwikkeld met twee verdichtingen: het dorp Ouddiemen en de buurt Hein Ghijssenbrug.
Hein Ghijssenbrug lag op het punt, waar de polderscheidende Vaart- of Bovenkerkerwetering deze middenweg (Ouderkerkerweg en Ouddiemerlaan) kruiste.
Ten behoeve van de aanleg van de Weespertrekvaart (1637) werd het westelijk deel van de Vaart- of Bovenkerkerwetering verbreed tot een kanaal. Het nieuw gegraven gedeelte van de Weespertrekvaart sloot even ten oosten van de brug in de eerder genoemde middenweg aan op de (gedeeltelijk) verbrede wetering. In 1640 werd ook het oostelijk deel van de wetering verbreed, ten behoeve van de aanleg van de Muidertrekvaart (1640). Tussen deze beide trekvaarten en De Diem was op die wijze een driehoekig eiland ontstaan: de Sniep of het Varkenseiland. Dit eiland werd opgehoogd met de klei (die werd uitgegraven bij de aanleg van de kanalen) en in gebruik genomen voor het houden van varkens. Dit terrein was gezamenlijk eigendom van de steden Amsterdam en Weesp. In 1699 verwierf de stad Amsterdam het eiland in vol eigendom.
Langs beide kanalen lagen belangrijke handelswegen. Bij de brug tussen de Ouderkerkerweg en de Ouddiemerlaan (de Diemerbrug) kwamen deze wegen samen. Op dat punt werd de Weesperweg van de zuidoever naar de noordoever van het kanaal geleid en samengevoegd met de Muiderstraatweg (Hartveldseweg). Het gehucht Hein Ghijssenbrug kwam daarmee op een belangrijk verkeersknooppunt te liggen. Allerlei voorzieningen voor het transitverkeer werden in het dorp gevestigd: herbergen en uitspanningen (o.a. de Reiger, Huis te Rust, de vergulde Wagen), smederijen, werkplaatsen en wagenmakerijen. Vanwege de goede economische vooruitzichten vestigden zich ook vele bewoners uit de andere kernen in de gemeente Diemen in deze kern. Het gehucht Hein Ghijssenbrug groeide daarmee uit tot de voornaamste kern van de gemeente Diemen, die na verloop van tijd Diemerbrug werd genaamd. In de loop der tijd werden de dorpsvoorzieningen naar deze kern overgebracht. De pastorie (1770), de school (1838) en de hervormde kerk (1808) werden vanuit Ouddiemen overgebracht, de rooms-katholieke kerk vanuit Overdiemen. Langs de Hartveldseweg (een gedeelte van de Muiderstraatweg) werden enige buitenplaatsen aangelegd, als vervolg op de reeks buitenplaatsen in de Watergraafsmeer. De buitenplaats Welgelegen werd in 1787 aangekocht voor de bouw van een nieuwe pastorie. Aan de Weesperweg stichtte J.H. Amman in 1771 de begraafplaats Rustoord.

De aanleg van de Gooise tram, die over de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg liep, bevorderde de bevolkingsgroei van het dorp Diemerbrug sterk. Het werd daarmee mogelijk voor mensen, die in de stad Amsterdam werkten, in de landelijke omgeving van Diemen te gaan wonen.
Kort na de eeuwwisseling vestigden zich ook vele industrieën te Diemerbrug, voornamelijk op de Sniep. Hier werden onder andere de glasfabriek "de Anna" (1907-1911), de Nederlandsche Teerdistilleerderij (Nedteer, 1916), de Nederlandsche Betonijzerfabriek (sedert 1923:

Siegwart Balken van Begram, van Eeten en de Bruijne), de Amsterdamse Handelsvereniging, de aannemers Hillen en Roose (1938), de cacaofabriek van Kreit en Vinke (1937-'57), de nicotinefabriek Delta, de Margarine works (1935-'40) en de bedverenfabriek A. van de Hengel gevestigd. In de jaren zeventig en tachtig van onze eeuw zijn deze fabrieken alle wegbestemd en successievelijk gesloten en gesloopt. Nu staan er nog slechts de gebouwen van Nedteer, de bedverenfabriek A. van de Hengel en enige verspreide bebouwing.
Na 1900 zijn ook aan de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg enige industrieën gevestigd, waaronder de zeepfabriek "het lampje" .
In 1924 is men begonnen met de verbreding van de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg. Hiervoor is in de kern van Diemerbrug de rooilijn teruggelegd en is alle bebouwing op de kade en bij de brug gesloopt. De beide driehoekige bouwblokken aan de voet van de brug met de vele roemruchte 17de en 18de eeuwse uitspanningen en herbergen zijn toen geheel verwijderd.
De bevolking van Diemerbrug groeide na ca. 1920 zeer hard. In eerste instantie werd de bebouwing langs de Ouderkerkerweg, Muiderstraatweg, Hartveldseweg en Ouddiemerlaan verdicht. Deze verdichting geschiedde geheel volgens de structuur van het kruisvormige lintdorp.
Omstreeks 1920 werd de woningbouwvereniging "Diemen Vooruit" opgericht. Het gemeentebestuur had maar weinig op met dit initiatief, waardoor deze woningbouwvereniging aanvankelijk slechts toestemming kreeg voor de bouw van woningen buiten de dorpskern. De eerste 16 woningen zijn aan de Ouderkerkerlaan gebouwd. Omstreeks 1970 zijn ze gesloopt ten behoeve van de aanleg van de wijk Diemen-zuid.
Tussen 1924 en 1937 is een achterstraat achter de bebouwing van de Muiderstraatweg en de Hartveldseweg aangelegd: de Burgemeester van Tienenweg en Burgemeester de Kievietstraat. Deze straten zijn complexmatig bebouwd, voornamelijk met rijen eengezinsmiddenstandswoningen. Tussen de Diemerkade en de Schoolstraat zijn enige bouwblokken met voornamelijk arbeiderswoningen gerealiseerd.
Omstreeks 1938 is de brede Burgemeester de Bickerweg aangelegd als vervanging van de smalle Ouddiemerlaan. In 1940 is een nieuwe brug over de Muidertrekvaart (de Diemerbrug)in de hartlijn van deze nieuwe weg aangelegd.
Ook de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg zijn tussen 1938 en 1940 opnieuw ingericht. De Gooise tram is in oktober 1938 opgeheven ten einde de Rijksweg te kunnen verbreden met het tracé van de trambaan. De weg werd uitgebreid tot drie stroken van elk twee banen. Twee stroken waren bestemd voor het doorgaande snelverkeer en een baan was bestemd tot ventweg voor het verkeer dat in het dorp zelf moest zijn.

Op 8 december 1943 vaardigde de Duitse Wehrmacht het bevel uit om de bebouwing tussen de Diemerkade en de Jan Bertstraat te slopen om daarmee een vrij schootveld te verkrijgen voor de verdediging van Amsterdam. Hiertoe zijn 436 woningen (in 237 gebouwen), 53 winkels, 7 fabrieken en 4 werkplaatsen gesloopt. Direct na de oorlog heeft men de herbouw van het gesloopte deel van het dorp aangevat. Op 28 november 1946 is een adviescommissie voor herverkaveling van bouwterreinen ingesteld. Het herbouwplan is in 1947 ontworpen door mevr. Ir. E. van der Ban, architecte bij de PPD van de provincie Noord-Holland. Het "plan voor wederopbouw van het gesloopte deel van het dorp Diemerbrug" is door de gemeenteraad vastgesteld op 2 december 1948 en goedgekeurd door GS op 29 december 1948. In 1949 kon er met de bouw van de nieuwe woningen worden gestart. De eerste 22 woningen, die voltooid zijn, staan aan de Gerardt Burghoutsweg.

In de jaren vijftig en zestig is het dorp in noordelijke richting uitgebreid, waarbij de grens werd gevormd door de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort

en de ringspoorlijn rond Amsterdam. Aan de noordrand van deze bebouwing is een brede strook groen opengelaten, ten behoeve van een geplande metroverbinding met Amsterdam. Midden in deze nieuwe wijk is het nieuwe dorpscentrum gemaakt, geconcentreerd rond het Wilhelminaplein. Hier ligt het huidige gemeentehuis (ca. 1967) en een groot winkelcentrum (ca. 1967, gerenoveerd in 1985).
Op het halve maan-vormige terrein tussen de Oosterspoorlijn en de ringspoorlijn was reeds voor 1940 enige bebouwing rond het C.J. van der Kinderenplein gerealiseerd. In de jaren vijftig is hier een buurt ontstaan, die in de jaren zestig aanmerkelijk is uitgebreid.
In de jaren 1988 tot 1991 is aan de noordzijde van de ringspoorlijn een nieuwe wijk aangelegd, de wijk Diemen-noord. Hiervoor is vrijwel alle oude bebouwing van het buurtschap Ouddiemen gesloopt.

In 1964 besloot de Tweede Kamer de nieuwbouw van Amsterdam-Zuidoost op te dragen aan de gemeenten Amsterdam, Diemen en Ouder-Amstel. Voor de gemeente Diemen betekende dit besluit dat er 5500 woningen gebouwd moesten worden in het zuiden van de gemeente (Diemen-zuid). Hiertoe is het bestaande bebouwingslint langs de Ouderkerkerlaan gesloopt, met inbegrip van enige middeleeuwse boerderijen en een kerk (uit 1860). Vervolgens is een volledig nieuw stratenplan aangelegd, waarbij zelfs het aloude tracé van de Ouderkerkerlaan geheel is verdwenen.

Sedert enige tijd wordt de industriebebouwing van het eiland de Sniep gesaneerd. Daarbij wordt de industrie wegbestemd en alle bebouwing gesloopt. Op dit moment lopen er procedures om ook de gebouwen van Nedteer te verwijderen.
Langs de zuidrand van de Sniep zijn na de omlegging van de Rijksweg A1 (1988) grote meubelwinkels verrezen (de meubelboulevard).

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Buitengebied

Ouddiemen
Ouddiemen bestond uit een plaatselijke verdichting van een boerderijenlint aan de Ouddiemerlaan, waarvan de kern bij de voormalige Mariakerk lag. Na de aanleg van de Weespertrekvaart (1637) en de Muidertrekvaart (1640) en de opkomst van het dorp Diemerbrug ontvolkte het dorp Ouddiemen. Ook de dorpsfuncties en de kernvoorzieningen werden in de loop van de 17de en 18de eeuw verplaatst naar het dorp Diemerbrug. Na langdurige verwaarlozing is de Mariakerk in 1807 gesloopt, waarna het terrein is ingericht als begraafplaats. In 1840 is hier een lijkenhuisje met klokketoren gebouwd.
Bij de aanleg van de wijk Diemen-noord (1988-ca. 1992) is de bebouwing van de (voormalige) kern Ouddiemen en het boerderijenlint langs de Ouddiemerlaan vrijwel geheel gesloopt. In het stratenplan van de nieuwe wijk is de Ouddiemerlaan als weg behouden gebleven. Ook de begraafplaats is behouden.

Overdiemen
Het gehucht Overdiemen bestaat uit een boerderijenlint tussen de nieuwe Rijksweg A1 (1988) en het Amsterdam-Rijnkanaal. De bebouwing ligt hoofdzakelijk aan de oostzijde van de weg en bestaat voornamelijk uit boerderijen. De boerderij Overdiemerweg 4, 5 is een rijk versierde dwarshuisboerderij, die uit 1884 dateert. Zij is rijkelijk voorzien van bakstenen versieringen (pilasters, lijsten, fries etc.). Naast de boerderij staat een zomerhuis uit dezelfde periode.
Ook de boerderijen Overdiemerweg 8 en 13 zijn dwarshuisboerderijen met zomerhuizen. Weliswaar zijn deze boerderijen in oorsprong ouder dan 1850, maar in hun huidige vorm dateren ze uit de 19de en 20ste eeuw. Oorspronkelijk hoorde de bebouwing ten noorden van het Amsterdam-Rijnkanaal ook tot Overdiemen. Op het punt waar de Overdiemerweg op de Diemerzeedijk komt ligt het "werk aan het IJ voor Diemerdam", voornamelijk daterend uit 1887 en 1896. Voor het gebied rond het fort golden de reglementen van de verboden kringen, die bepaalden dat gebouwen in de directe omgeving van forten in brandbare materialen moesten worden uitgevoerd. In tijd van oorlog of beleg konden deze gebouwen dan in zeer korte tijd gesloopt worden. Bij het "werk aan het IJ voor Diemerdam" zijn ingevolge deze bepalingen twee houten gebouwen opgericht: de dubbelwoning Overdiemerweg 31, 32 (XXa) en de houten dwarshuisboerderij Overdiemerweg 41 (1880). Als bijzonderheid kan nog vermeld worden dat het woongedeelte van deze boerderij een drijvende stenen kelder (6x10 meter) heeft.

Verspreide bebouwing
In de gemeente is betrekkelijk weinig verspreide bebouwing aanwezig, onder andere vanwege de veelvuldige sloop in verband met de aanleg van grote infrastructurele werken en de aanleg van nieuwbouwwijken. Aan het Merwedekanaal zijn twee dienstwoningen gebouwd, die vermoedelijk beide uit 1893 dateren. De woning Ouddiemerlaan 553 is rijker uitgevoerd dan de woning Overdiemerweg 18. Langs de Stammerdijk staan enige boerderijen. De meeste hiervan dateren uit de eerste helft van deze eeuw en zijn het beste te omschrijven als woningen met aangebouwde stallen. Kenmerkend voorbeeld hiervan is de boerderij Over Bijlmer (Stammerdijk 36: architect J. van der Bijl, 1937). Deze boerderij is gebouwd als vervanging van een ouder exemplaar.
De boerderij "Landlust" (Stammerdijk 25) is een dwarshuisboerderij met naastgelegen zomerhuis uit 1895. Deze boerderij heeft nog geheel een traditionele indeling en opzet.

Aan de Muiderstraatweg staat zeer weinig bebouwing. Op de hoek van de Stammerdijk en de Muiderstraatweg staat het tankstation/garagebedrijf "de Blokhut". Dit tankstation is in 1933 gebouwd aan de Rijksweg A1. Bij de verbreding van de weg in 1938-'40 is het gebouw verplaatst. In 1939 is het huidige tankstation met garage en twee dienstwoningen gebouwd. De architectuur is zeer strak en rechtlijnig. Na de het omlegging van de Rijksweg in 1988 is het gebouw buiten gebruik geraakt.

6.2 Diemerbrug

Diemerbrug is ontstaan op het kruispunt van de Vaartwetering of Bovenrijkerwetering en de Ouderkerkerweg/Ouddiemerlaan. Het was aanvankelijk een agrarische nederzetting met de naam:
Hein Ghijssenbrug. Na de aanleg van de Weespertrekvaart en Weesperweg (1637) en de Muidertrekvaart en de Muiderstraatweg (1640) werd het gehucht een knooppunt van land- en waterwegen. Dankzij de vestiging van horeca (herbergen, uitspanningen) en bedrijfjes (smederijen, wagenmakers etc.) groeide deze kern uit tot de voornaamste van de gemeente Diemen: het dorp Diemerbrug. Voor 1920 was Diemerbrug een kruisvormig lintdorp met tweezijdige lintbebouwing langs de Ouddiemerlaan en Ouderkerkerlaan en een gesloten bebouwingsfront langs de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg. Langs de kade stond enige bebouwing, die bij het bruggehoofd verbreedde en verdichtte tot twee wigvormige bouwblokken.

In verband met de verbreding van de Hartveldseweg en de Muiderstraatweg in 1924-'29 werden beide wigvormige bouwblokken gesloopt. Aan de Hartveldseweg staat alle bebouwing met een bijzondere functie: de St. Petrus Banden kerk (Hartveldseweg 25: 1909, M.J.E. Lippits & N.H.W. Scholts), de pastorie (Hartveldseweg 24: 1882), het Raadhuis gecombineerd met een dokterswoning (Hartveldseweg 33, 34, 35: 1880) en een klooster (Hartveldseweg 9-22: 1933, J.L.J. Hoek).
In de periode tussen 1924 en 1937 is het dorp in noordwaartse richting uitgebreid. Er is daarbij woonbebouwing gerealiseerd, voornamelijk in complexen. Als een van de weinige gebouwen met een bijzondere functie moet de gereformeerde Betlehemkerk op de hoek van de Schoolstraat en de Burg. van Tienenweg worden genoemd: (Schoolstraat 10: 1936, B.T. Boeyinga). Deze kerk is verbonden met een kosterswoning en een woning voor de predikant.
Bij de uitbreiding van Diemen in de jaren vijftig en zestig is het bebouwingslint langs de Ouddiemerlaan ingekort tot ca. 300 meter. Hier staan nog enkele woningen uit het begin van deze eeuw, waarvan genoemd moeten worden Ouddiemerlaan 29 (ca. 1912), Ouddiemerlaan 33 (1911, H. Sibbel) en Ouddiemerlaan 53, 55, 57 (1912, J.H. Hegeman). Bij de aanleg van de wijk Diemen-zuid is de tweezijdige lintbebouwing van Ouderkerkerlaan geheel gesloopt.
De industriebebouwing op de Sniep wordt momenteel gefaseerd gesloopt. Op dit moment staat alleen op het terrein van de Nedteer bebouwing uit de MIP-periode. De produktie- en opslagruimten langs de westzijde van het terrein dateren uit de jaren twintig. Ze zijn deels opgetrokken in baksteen (afgepleisterd) en beton (skeletbouw).

In de periode 1924-1937 is voornamelijk complexmatige woningbouw voor middenstanders (Burg. de Kievietstraat en Nic. Lublinckstraat) gerealiseerd. Deze bebouwing is vrij sober van architectuur. Tussen de Schoolstraat en de Diemerkade lag de "arbeidersbuurt", waarvan de bebouwing door tijdgenoten als lelijk werd omschreven. In 1943/1944 is deze bebouwing gesloopt ten behoeve van een vrij schootsveld voor het Duitse geschut.

Verantwoording inventarisatie

Voor de gemeente Diemen is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat de uitbreidingen zich voornamelijk beperkten tot verdichting van bestaande verkavelingen en gefaseerde groei langs bestaande wegen en structuren. De uitbreiding van Diemerbrug in de dertiger jaren omvat niet meer dan een strook bebouwing ten noorden van de lintbebouwing aan de Muiderstraatweg/Hartveldseweg. Deze kan als algemeen stedelijke bebouwing worden gekarakteriseerd (zie: ontwikkelingskaartjes van de gemeente Diemen, afbeelding 13).

Bij de inventarisatie zijn in de gemeente Diemen in totaal ongeveer 60 objecten en complexen beschreven en gefotografeerd. Dit zijn de meest karakteristieke bouwwerken (gebouwen en kunstwerken) uit de periode 1850-1945. Ze zijn geselecteerd op stedebouwkundige, architectonische en/of historische gronden en getoetst op gaafheid en zeldzaamheid.
Vrijwel alle gebouwen met een bijzondere of openbare functie zijn opgenomen, omdat deze veelal zowel vanwege hun betekenis voor de bevolking als door hun situering een meer prominente plaats in een gemeente innemen. Tevens zijn vrijwel alle waterstaatkundige werken uit de periode 1850-1940 geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd.

De selectie in Diemen kenmerkt zich niet zozeer door specifieke aandachtsvelden, maar veeleer door een opvallende variëteit aan objecten en complexen. Als voorbeelden kunnen worden genoemd: de gave boerderijen Overdiemerweg 4/5 (1884), Stammerdijk 25 (1895) en Stammerdijk 34 (1937), de houten boerderij de Zeehoeve met een (zeldzame) drijvende bakstenen kelder (Overdiemerweg 41), het fort Diemerdam (het werk aan het IJ voor Diemerdam), de fabriek van Nedteer (Sniep 25), de zeer grote Joodse begraafplaats (aan de Ouddiemerlaan), het nieuw zakelijke benzinestation "de Blokhut" aan de inmiddels grotendeels opgebroken (oude) Rijksweg A1 (Muiderstraatweg 59a, 59b), de Amsterdamse trafokasten en -zuilen (GEB), de grenspaal aan het Merwedekanaal en de spoorbruggen van de ringlijn rond Amsterdam.

Literatuur en bronnen

1. literatuur

Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat, *Beschrijving van de Provincie Noord-Holland*, 's-Gravenhage, z.j. (1950?)

Beek Sr., P.J. ter, *Historie van Diemen*, Amsterdam 1934

Colenbrander, C.W. (hoofdred.), *Molens in Noord-Holland*, Amsterdam 1981

Rapport der provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, tweede deel: K. Meerlanden en J. Het gebied Amsterdam, Haarlem 1959

Silfhout, M., *Diemen in oude ansichten*, Zaltbommel 1978 (2de druk)

Reurekas, J.F., *Diemen in oude ansichten* (deel 2), Zaltbommel 1980.

Reurekas, J.F., *Diemen in oude ansichten* (deel 3), Zaltbommel 1986.

Reurekas, J.F., *Diemen in oude ansichten* (deel 4), Zaltbommel 1989.

2. Dossiers uit het gemeente-archief Diemen

Herbouw en herstel van werken; 1.712.3
- wederopbouw 1940 t/m 1951: 1217
- wederopbouw-puinruimen 1946 t/m 1956: 1218 - toewijzing/verkoop gronden in het wederopbouwplan in het algemeen 1948 t/m 1954: 1220

Rijksweg 1 thans Rijksweg 205; 1.811.1114
- verbetering weg 1939 t/m proefdemping Muidertrekvaart 1970; 1019

Bestemmings-, structuur- en aanvullende of vervangende plannen: 1.731.21
- plan van uitbreiding; 1146
- uitbreidingsplan; 1147
- uitbreidingsplan Diemerbrug in onderdelen; 3090

Bouwrijp maken van gronden: 1.732.1 (07.351.511)
- westelijk gedeelte Wederopbouwplan 1949 t/m 1953; 1215.

3. Overige

Met dank aan drs. J.J.W. Goudeau voor de mondeling verstrekte inlichtingen t.b.v. hoofdstuk 4.6.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland; Provinciale Planologische Dienst Noord-Holland, 1988.

2. Gemeente Diemen in ca. 1854 topografische kaart 1:50.000, facsimile-uitgave van de topografische dienst en Unie-boek; blad 25 (Amsterdam, 1849/50 verkend, 1854 gegraveerd).

3. Gemeente Diemen in 1868; Kuyper, J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869*, Groningen 1984 (reprint).

4. Gemeente Diemen ca. 1908; Wieberdink, G.L.. samenst., *Historische Atlas Noord-Holland, chromotopografische Kaart des Rijks, 1:25.000*, kaarten nr. 348; Amsterdam II (1876, 1892 en 1908) en nr. 367; Ouderkerk (1873, 1888 en 1911).

5. Gemeente Diemen in 1943; Amerikaanse stafkaarten, A.M.S. M831, sheet 354 (Amsterdam), 360 (Ouderkerk) en 361 (Bussum).

6. Gemeente Diemen in 1988, topografische kaarten 1:25.000, nr. 25 G; Amsterdam (1988) en nr. 25H; Bussum (1988).

7. Indeling in MIP-deelgebieden, ingetekend op een kopie van kaart nr. 6.

8. Bodemkaart van de gemeente Diemen, getekend naar: stichting voor bodemkartering, *de bodem van Noord-Holland*, Wageningen 1974.

9a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1850, getekend op basis van kaart nr. 6.

9b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1940, getekend op basis van kaart nr. 6.

9c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1990, getekend op basis van kaart nr. 6.

10a. Spoorwegen in de gemeente Diemen in 1991, getekend op basis van kaart nr. 6.

10b. Tramwegen in de gemeente Diemen, getekend op basis van kaart nr. 6.

11. Belangrijkste waterwegen in de gemeente Diemen, getekend op basis van kaart nr. 6.

12. Dijken en kaden in de gemeente Diemen, getekend op basis van kaart nr. 6.

13a. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca 1600, P.P.D. Haarlem; bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen, 3090).

13b. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca 1700/1800, P.P.D. Haarlem; bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen, 3090).

13c. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca 1900, P.P.D. Haarlem; bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen, 3090).

13d. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen 10 mei 1940, P.P.D. Haarlem; bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen, 3090).

13e. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen 5 mei 1945, P.P.D. Haarlem; bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen, 3090).

14a. Westelijk deel van de kern van Diemerbrug op 10 mei 1940 met ingetekend het uitbreidingsplan-in-onderdelen voor Diemerbrug (vastgesteld: 9 april 1934).
P.P.D. Haarlem, bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen: 3090).

14b. Westelijk deel van de kern van Diemerbrug op 5 mei 1945 met ingetekend het "uitbreidingsplan-in-onderdelen voor Diemerbrug" (vastgesteld: 9 april 1933) en het "plan voor wederopbouw van het gesloopte deel van het dorp Diemerbrug" (vastgesteld: 2 december 1948).
P.P.D. Haarlem, bijlage van het uitbreidingsplan-in-onderdelen van de gemeente Diemen voor Diemerbrug, 1947-1951 (archief gemeente Diemen: 3090).

15. Wegenkaart van de kern van Diemen (Diemerbrug); detail van de stadsplattegrond Diemen 1:7500, 1987.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

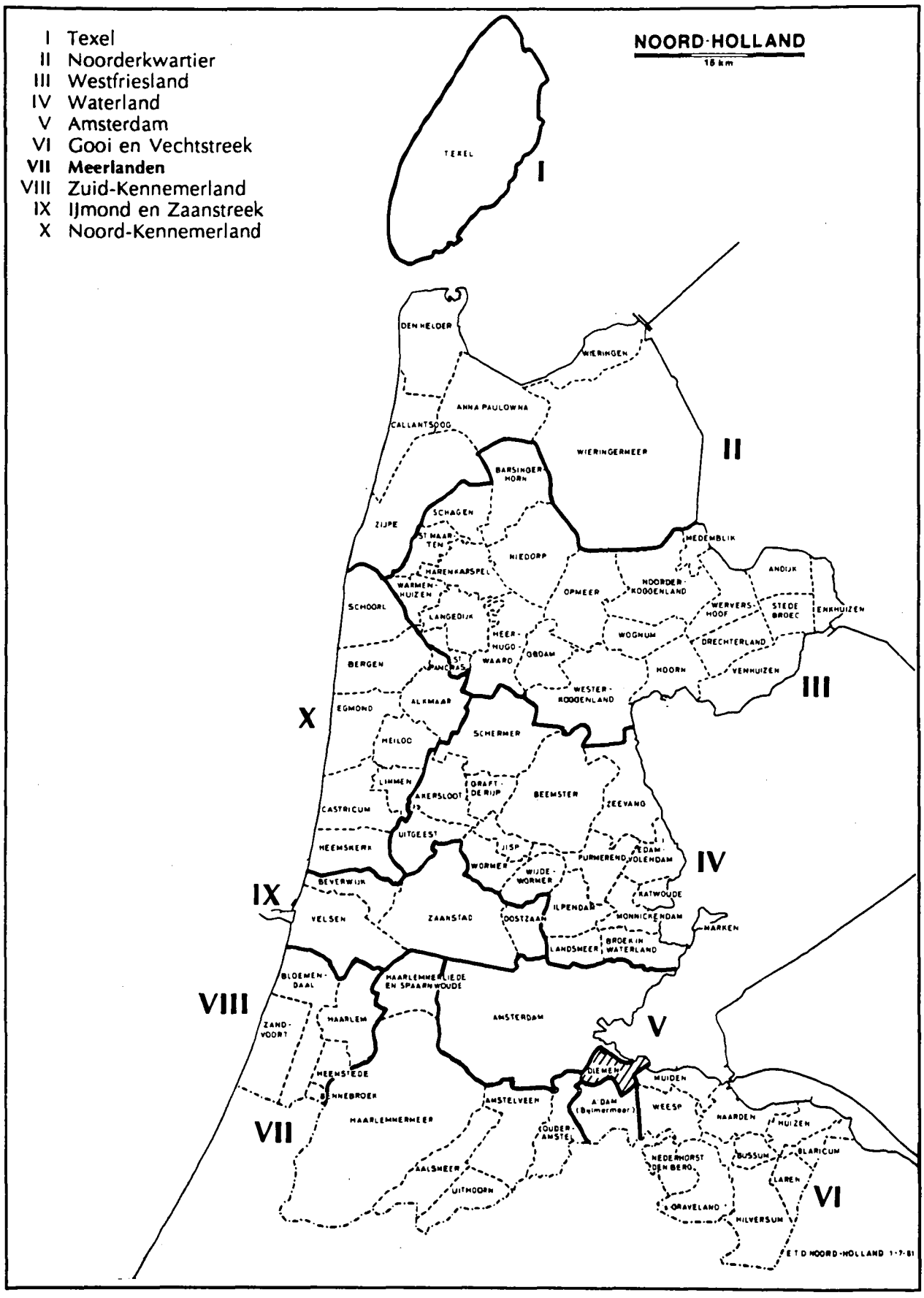

2. Gemeente Diemen in ca. 1854

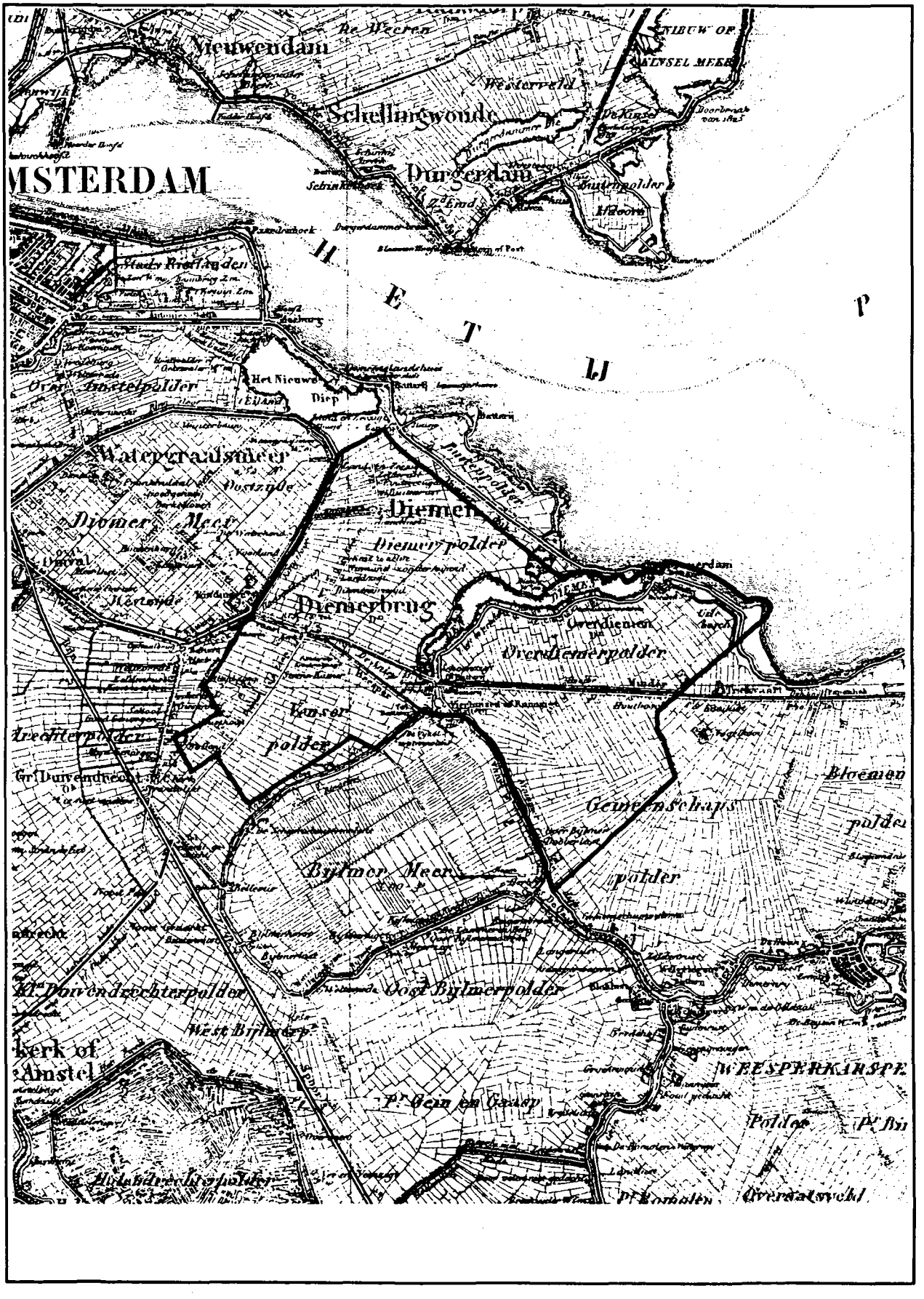

3. Gemeente Diemen in 1868

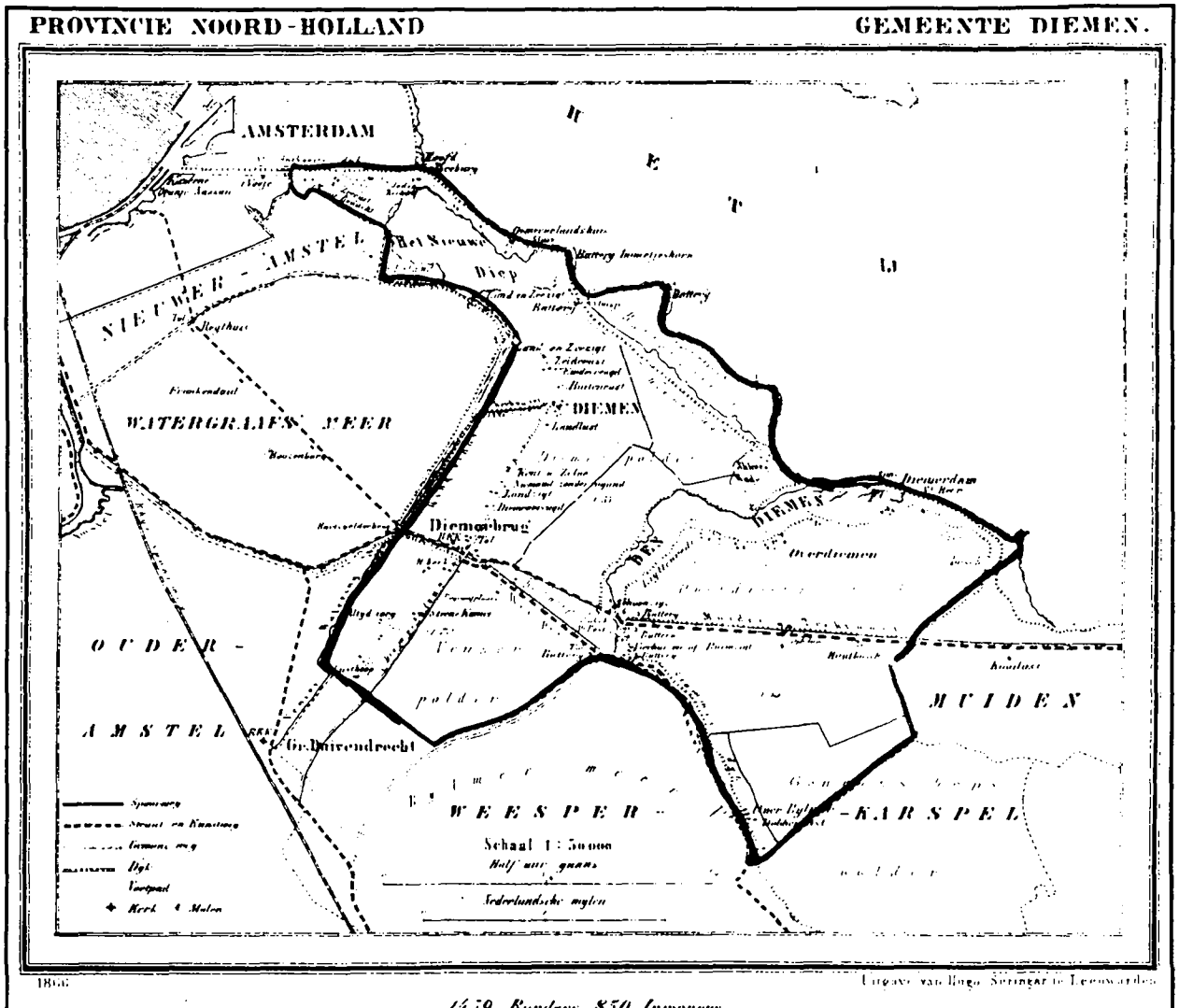

1459 Bunders 850 Inwoners

4. Gemeente Diemen ca. 1908

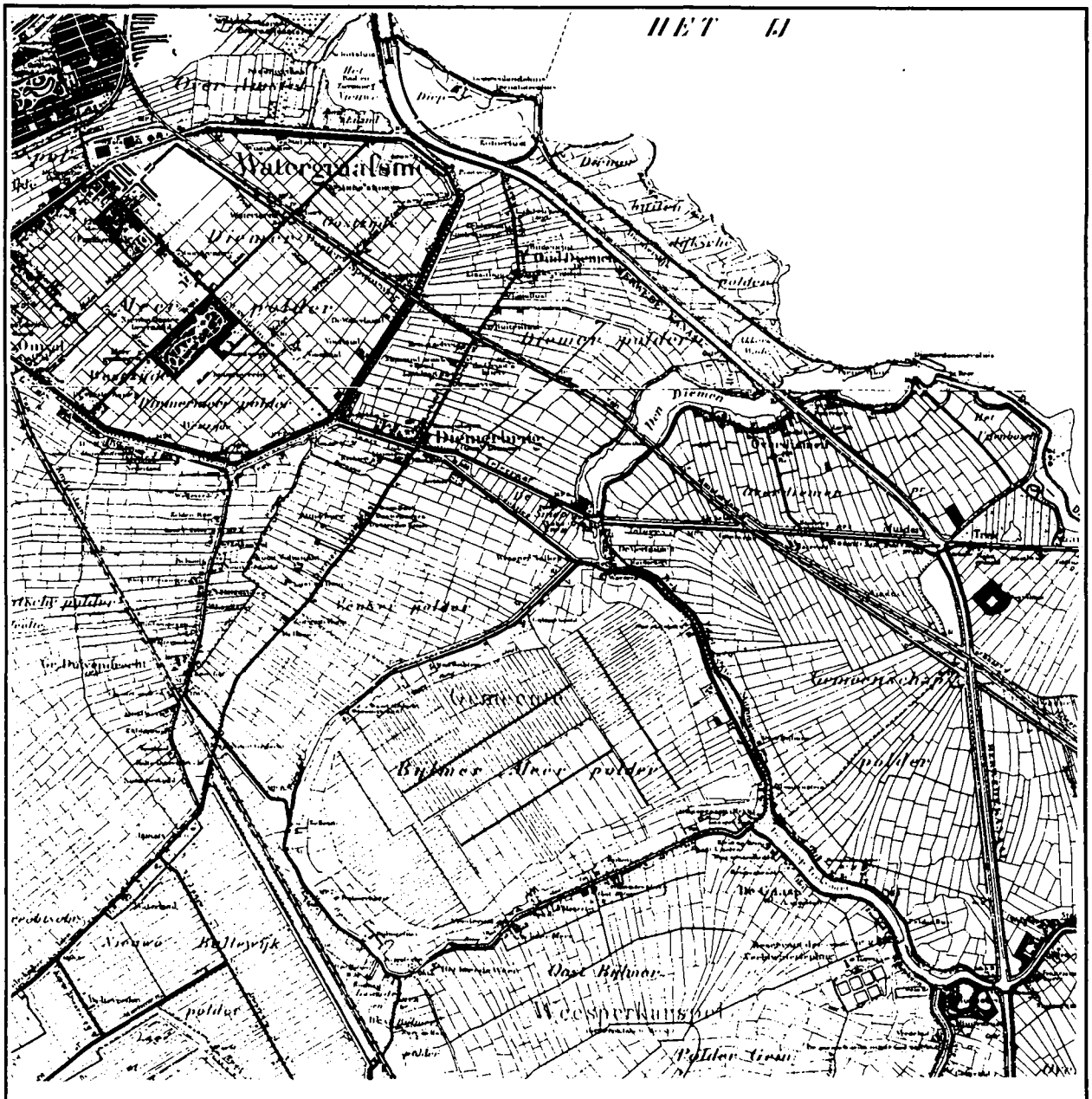

5. Gemeente Diemen in 1943

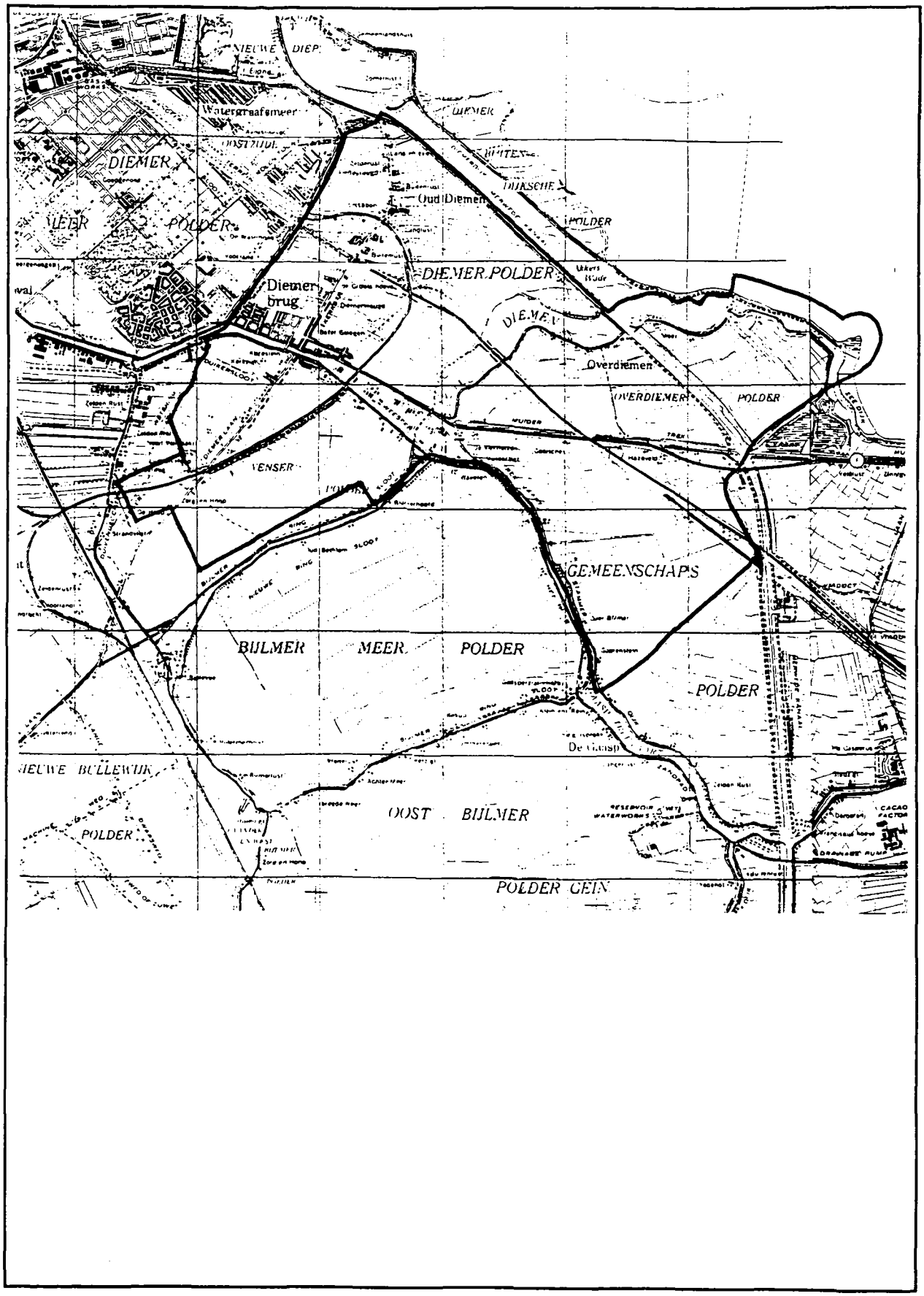

6. Gemeente Diemen in 1988

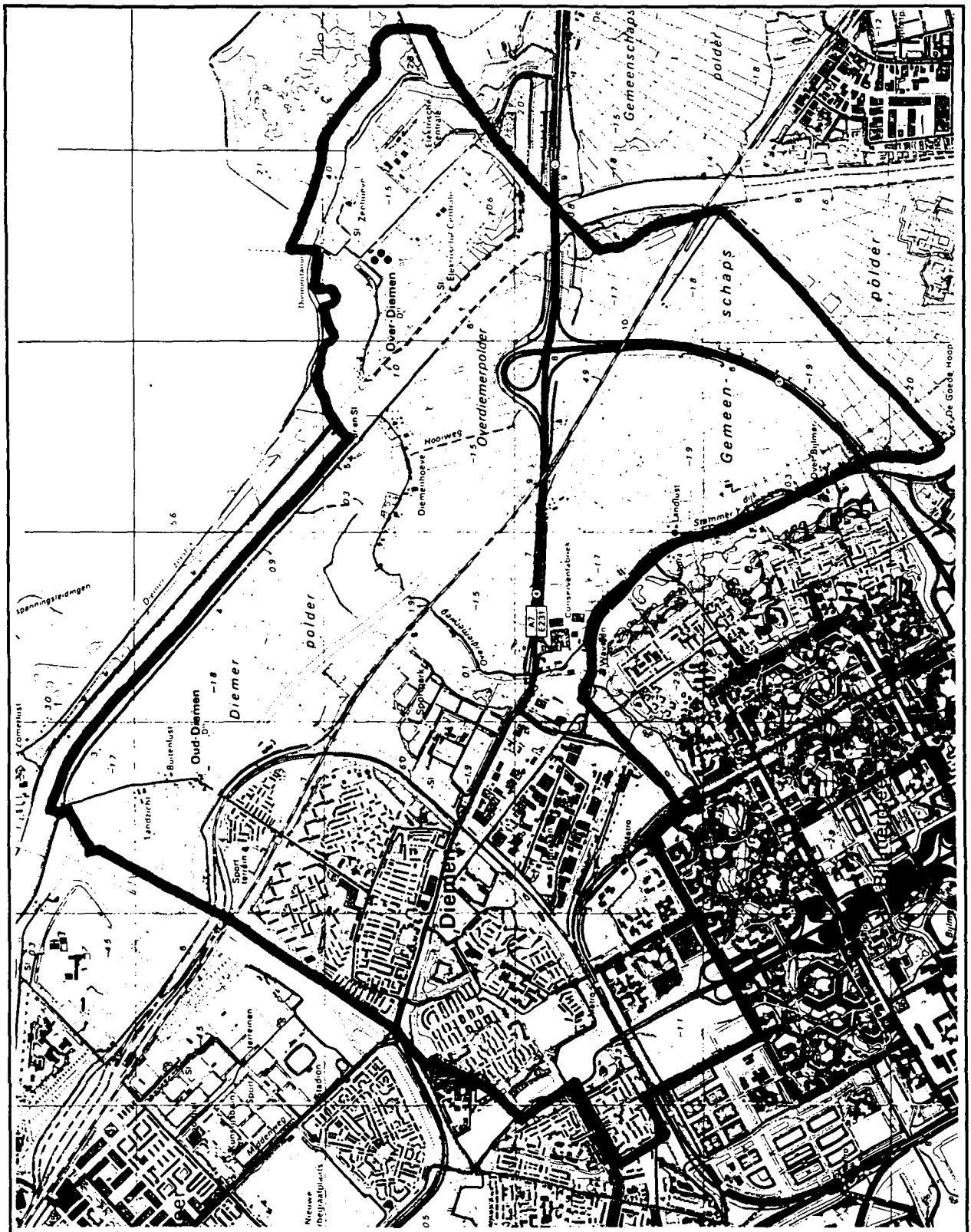

7. Indeling in MIP-deelgebieden

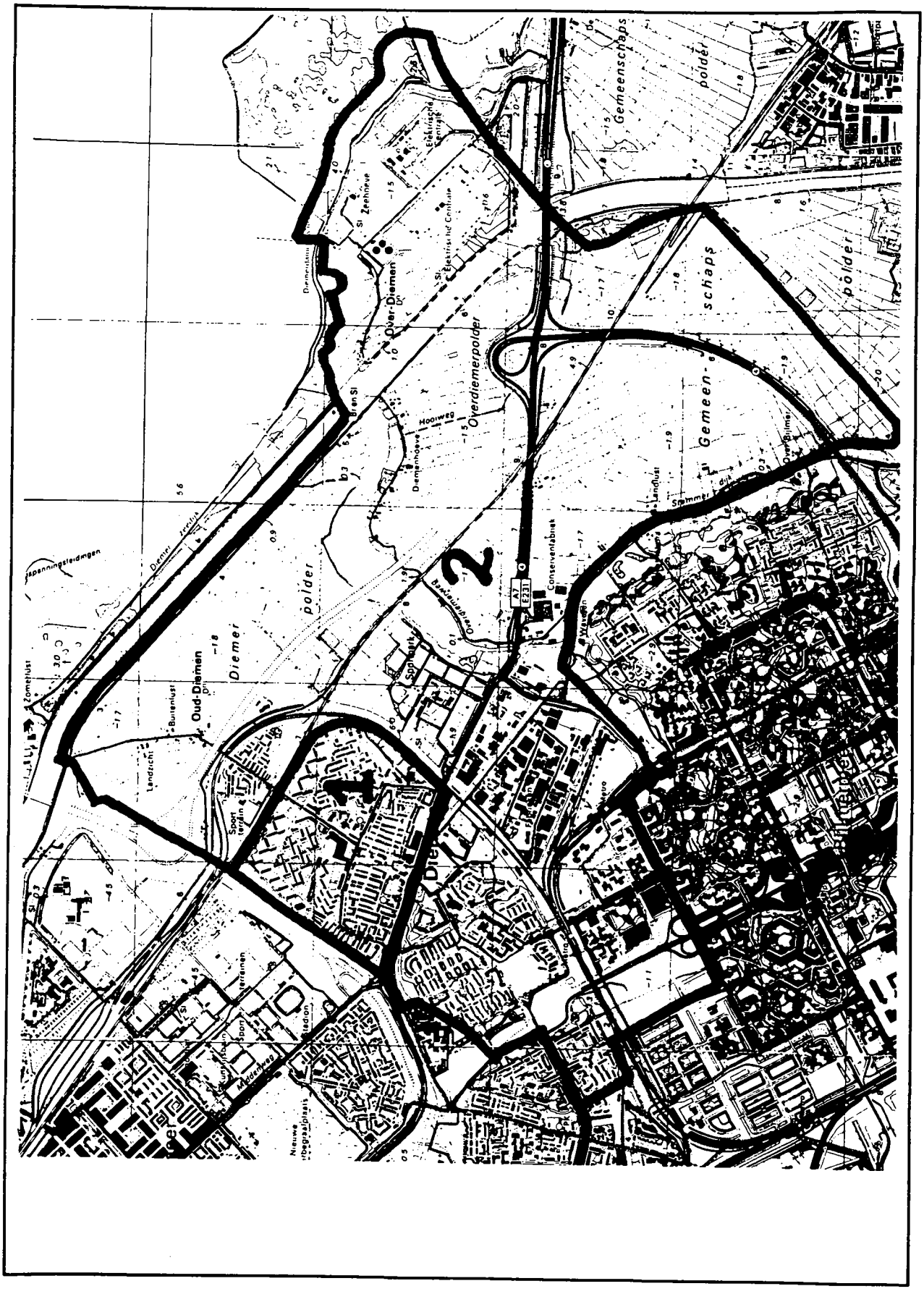

8. Bodemkaart van de gemeente Diemen

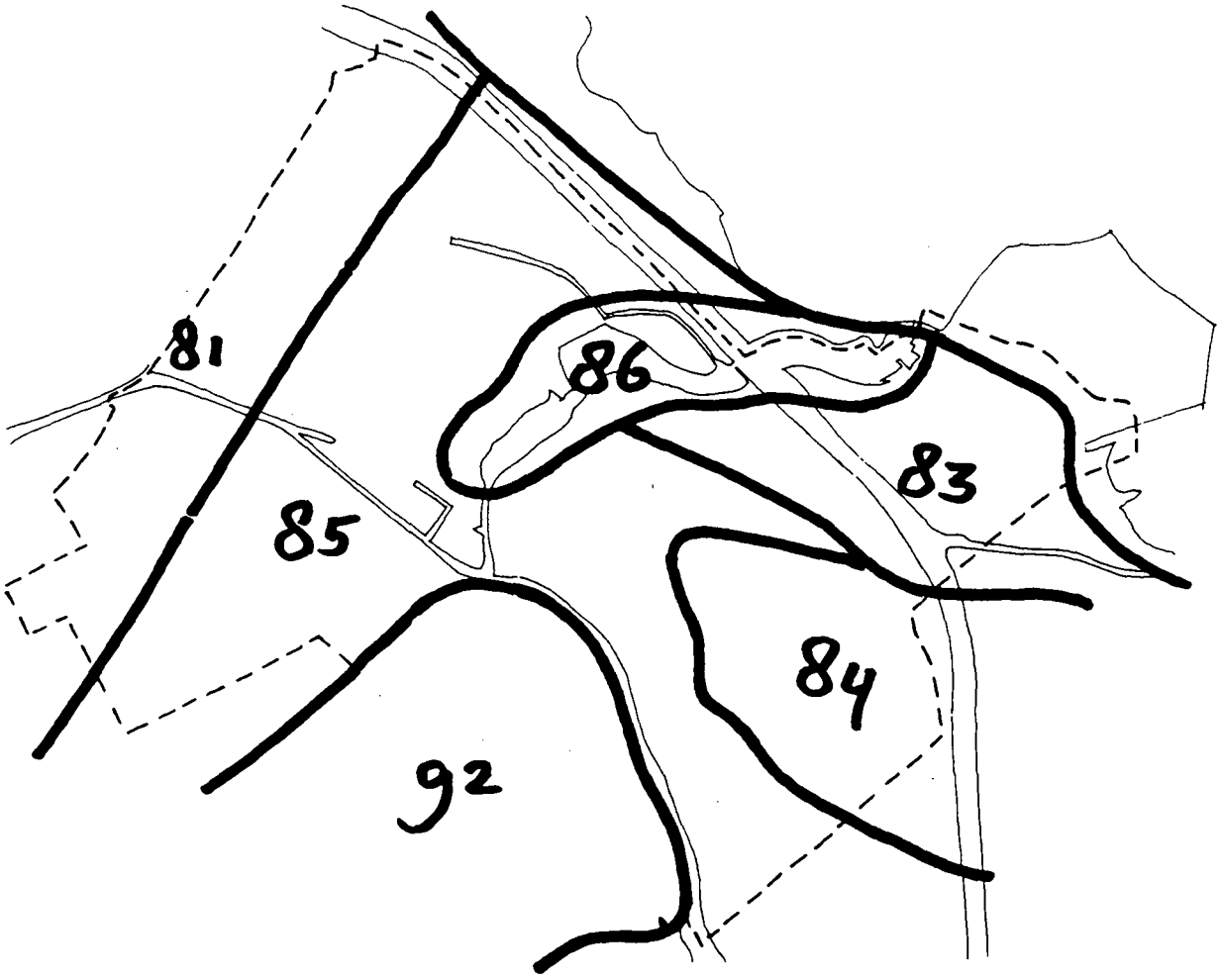

81: venige en humusrijke klei en zandige klei op veenmosveen of zeggeveen
83: venige en humusrijke klei en zandige klei op rietveen, rietzeggeveen of veenslik.
84: kleiarm, kleiïg en zandig kleiïg veen op bosveen
85: venige en humusrijke klei en zandige klei op bosveen
86: humeuze tot venige klei op humusarme zware klei op veen (veen binnen 40 cm)
92: veen, soms venige klei (meer dan 40 cm slap, soms zeer slap, veen of veenslik op minerale ondergrond; vaak indrogend of zeer nat

9a. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1850

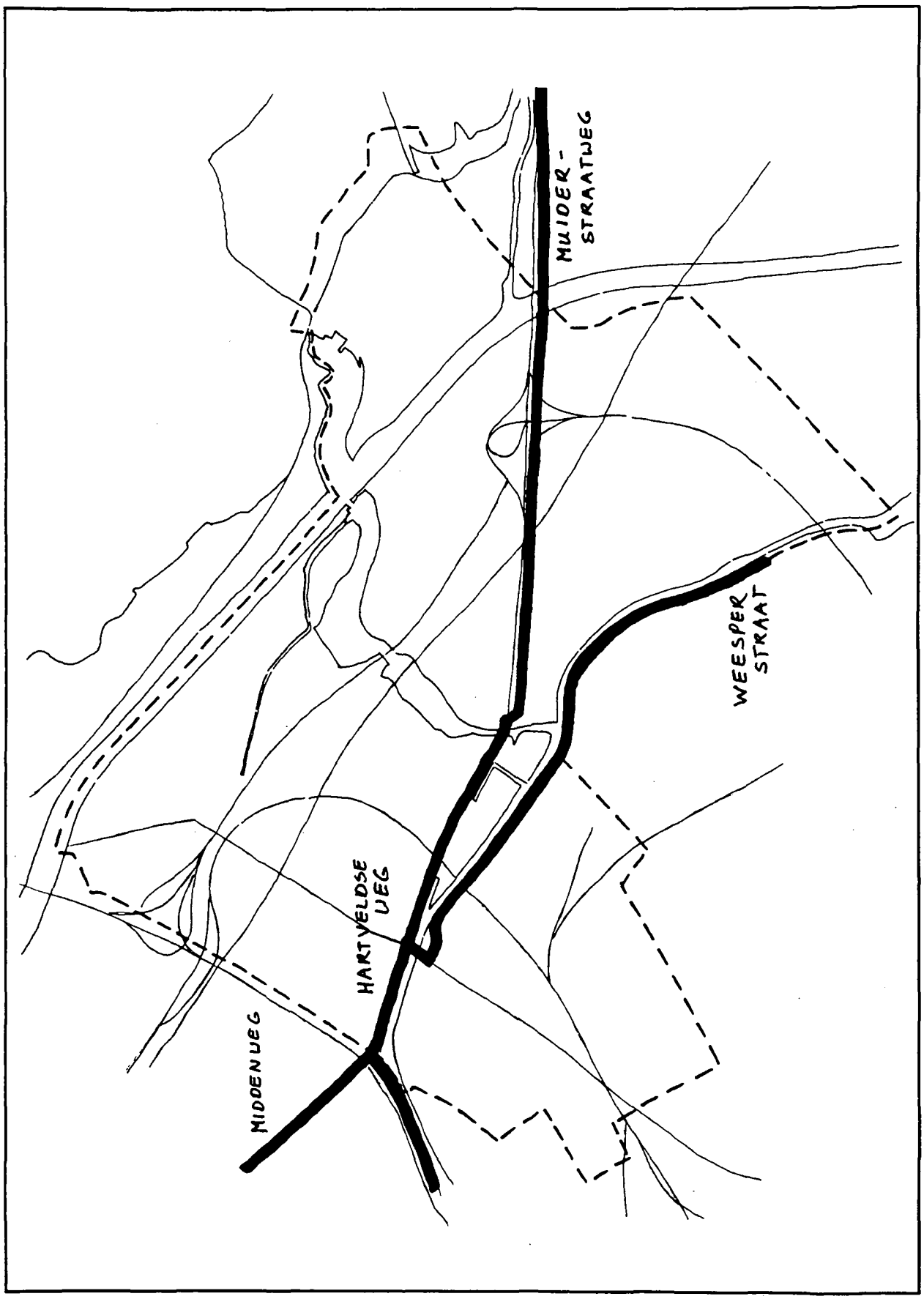

9b. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1940

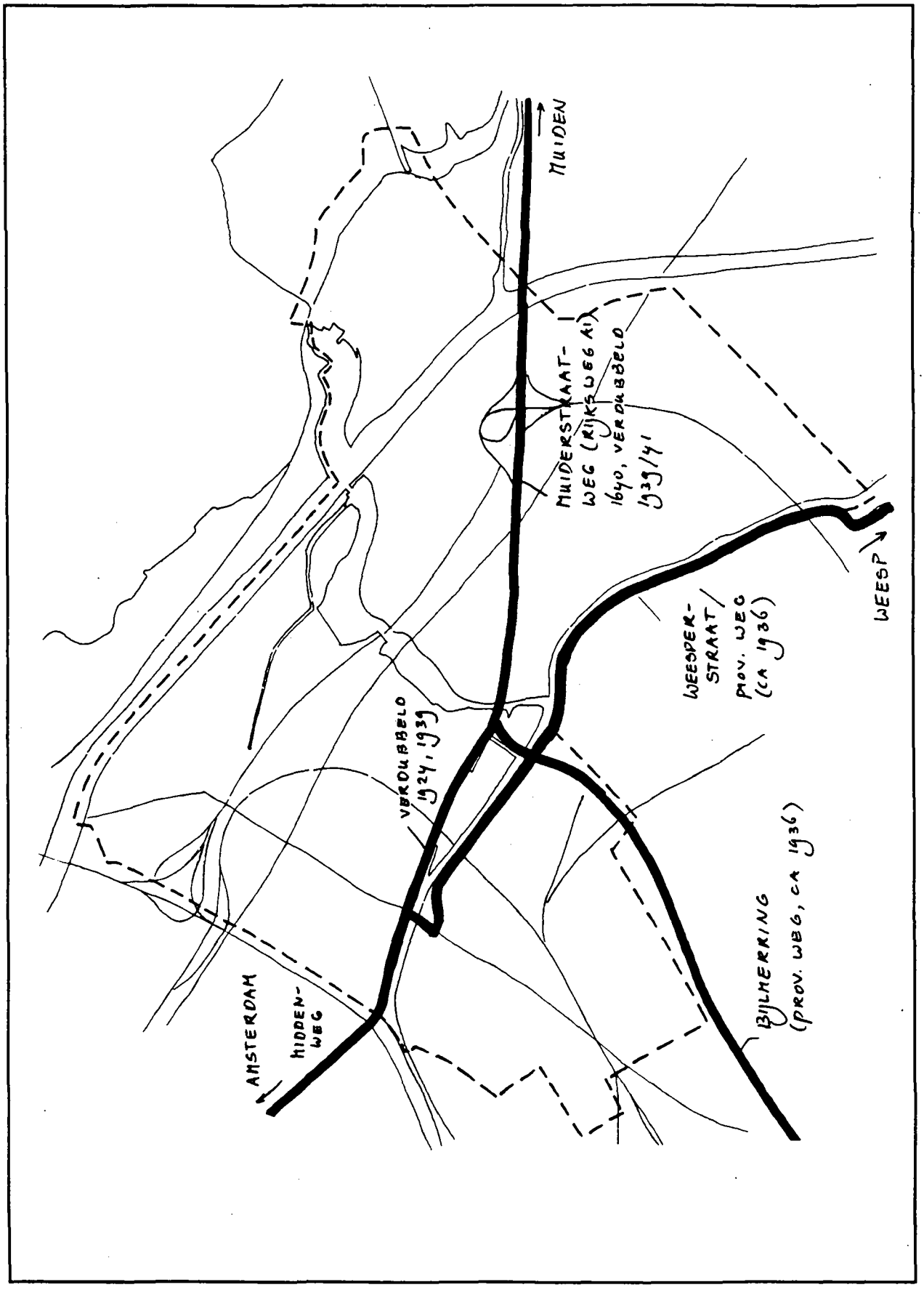

9c. Belangrijkste landwegen in de gemeente Diemen in ca. 1990

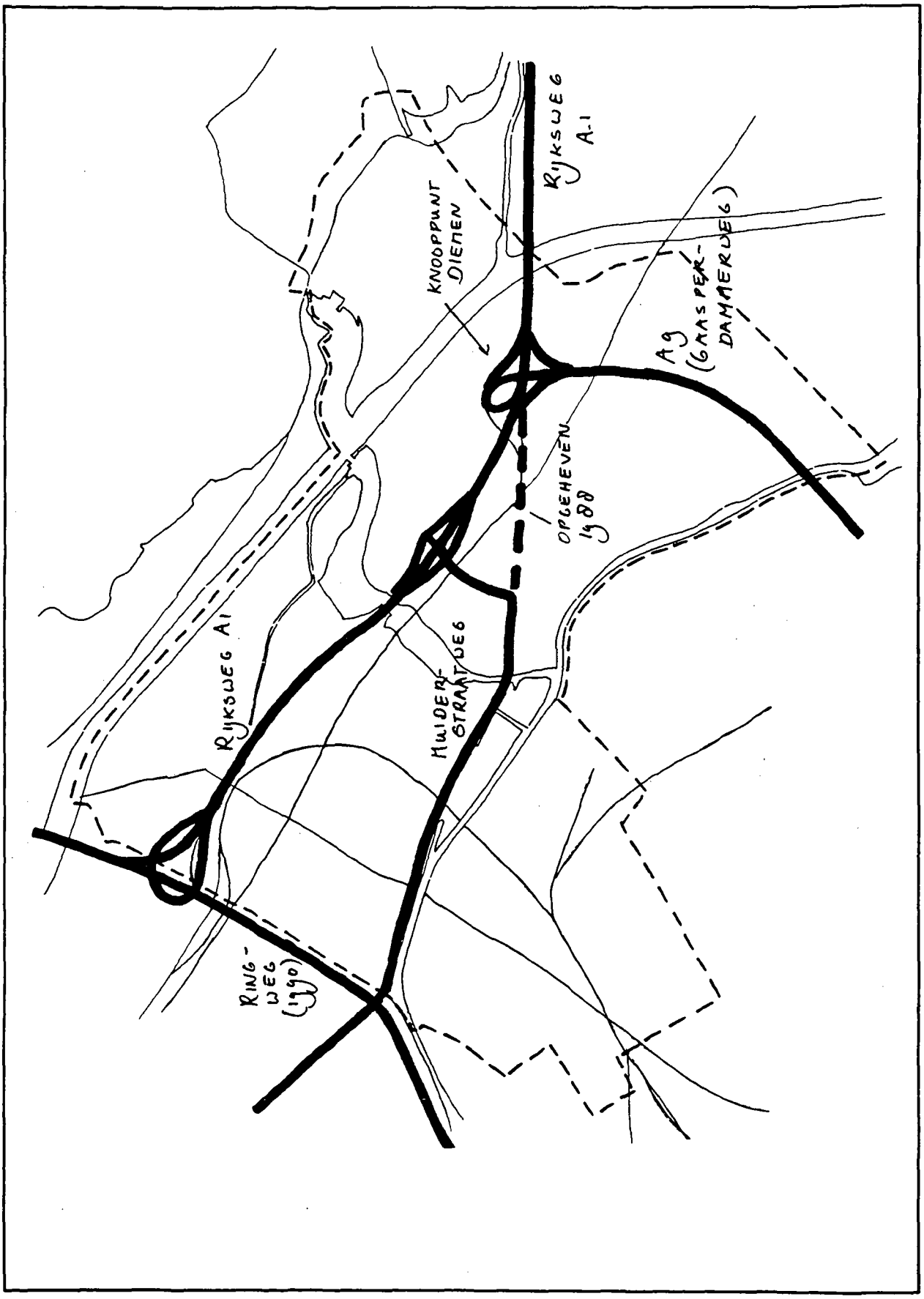

10a. Spoorwegen in de gemeente Diemen in 1991

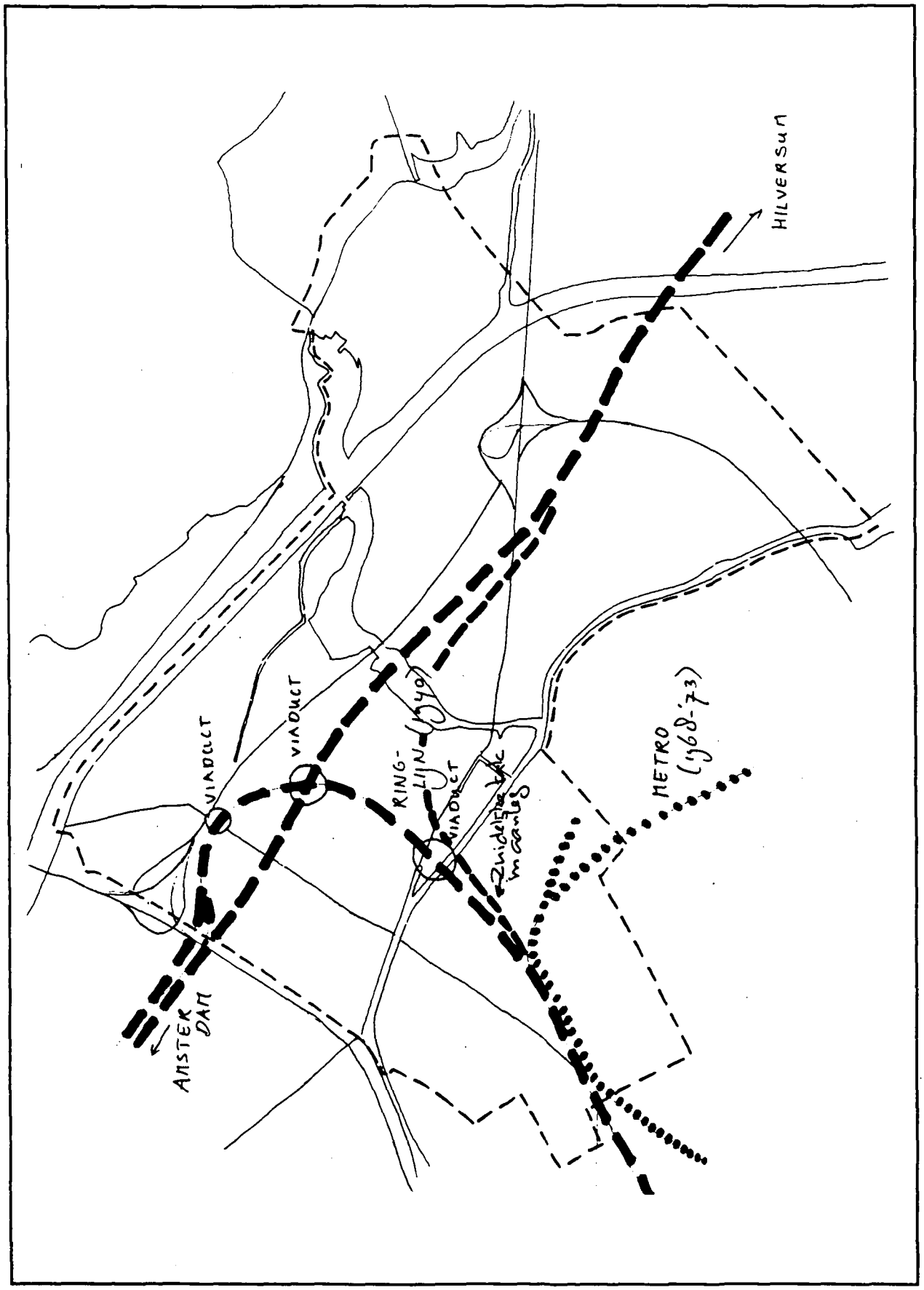

10b. Tramwegen in de gemeente Diemen

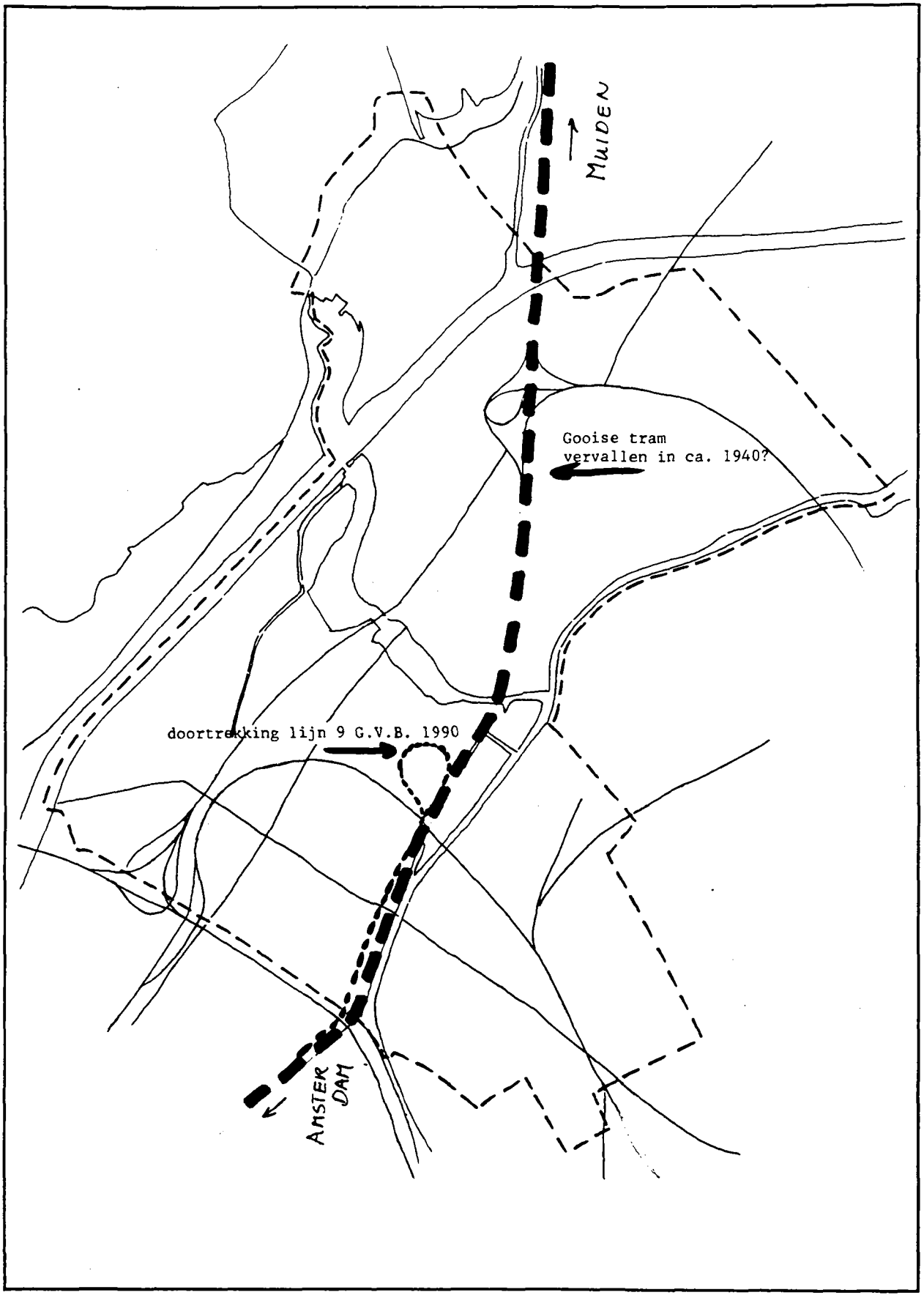

11. Belangrijkste waterwegen in de gemeente Diemen

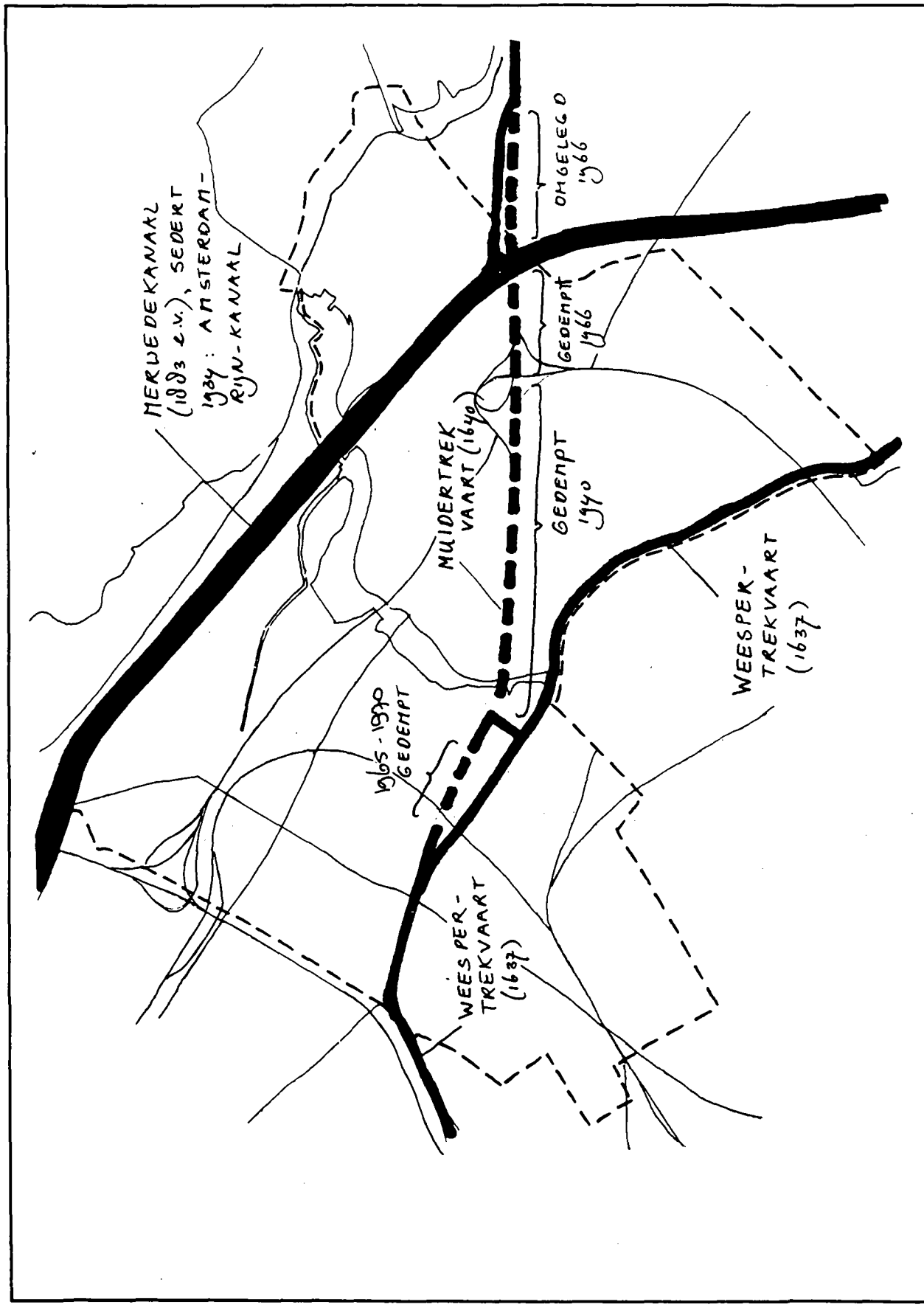

12. Dijken en kaden in de gemeente Diemen

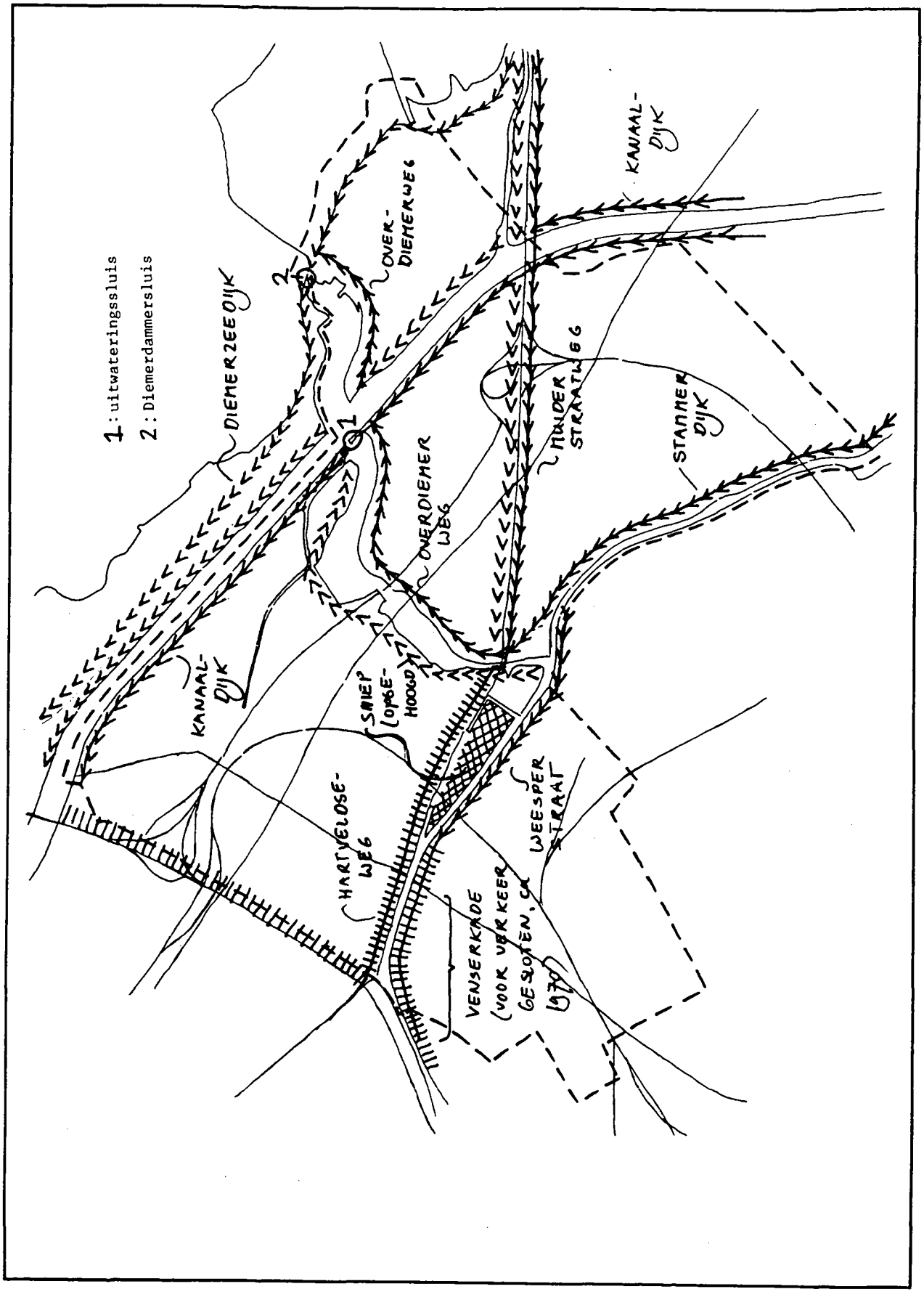

13a. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca. 1600

13b. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca. 1700/1800

13c. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen ca. 1900

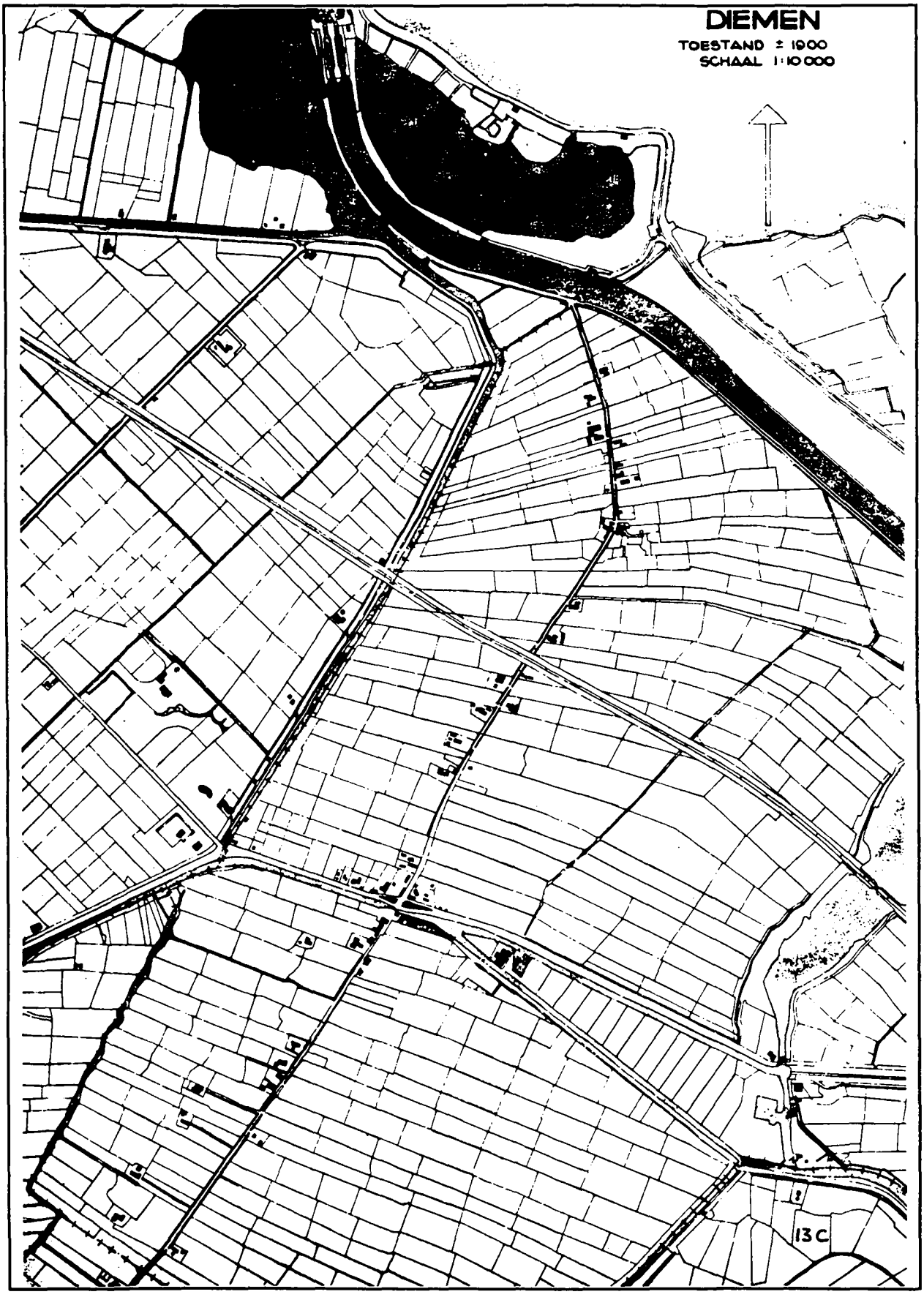

13d. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen 10 mei 1940

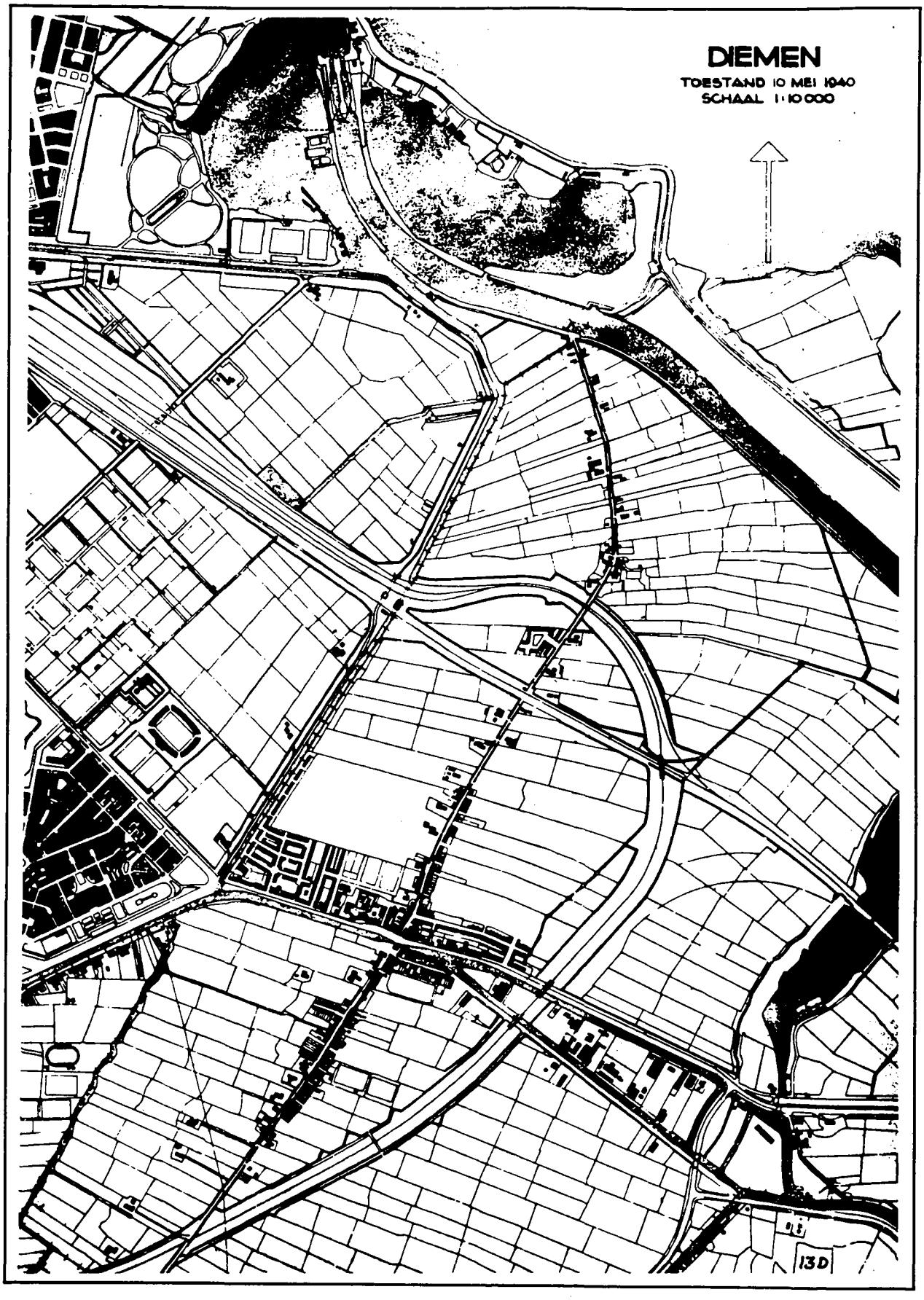

13e. Ontwikkelingskaart gemeente Diemen 5 mei 1945

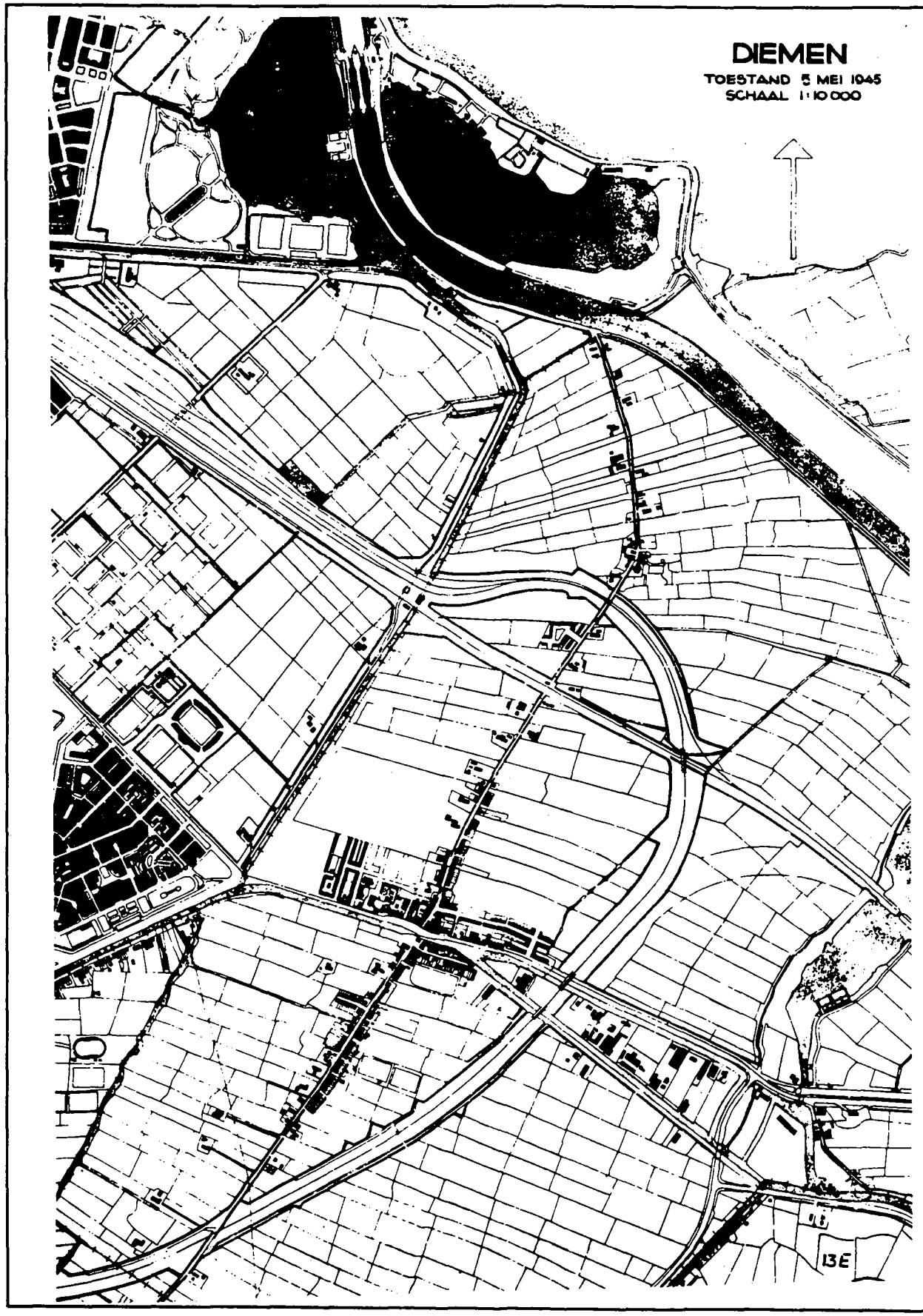

14a. Westelijk deel van de kern van Diemerbrug op 10 mei 1940

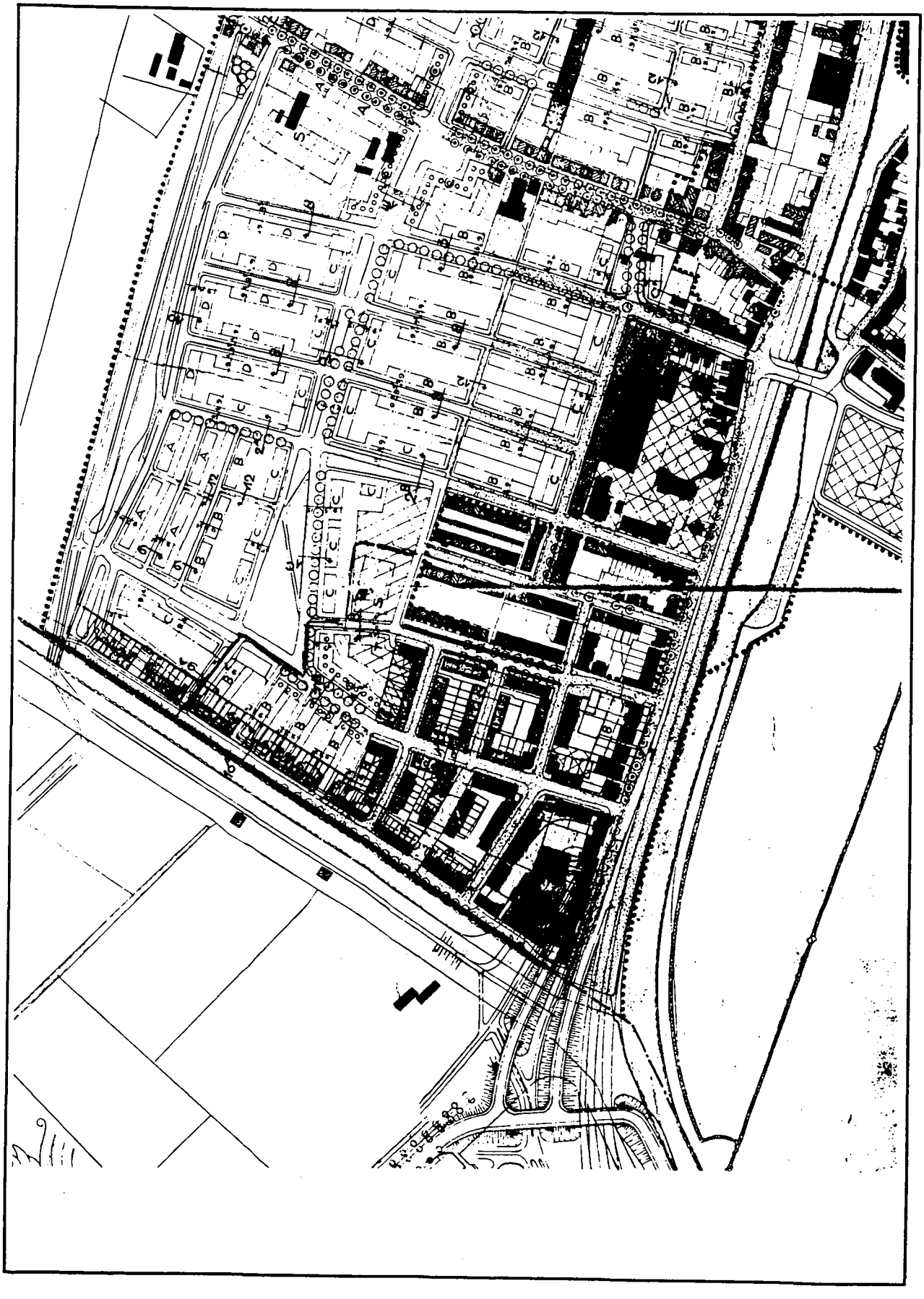

14b. Westelijk deel van de kern van Diemerbrug op 5 mei 1945

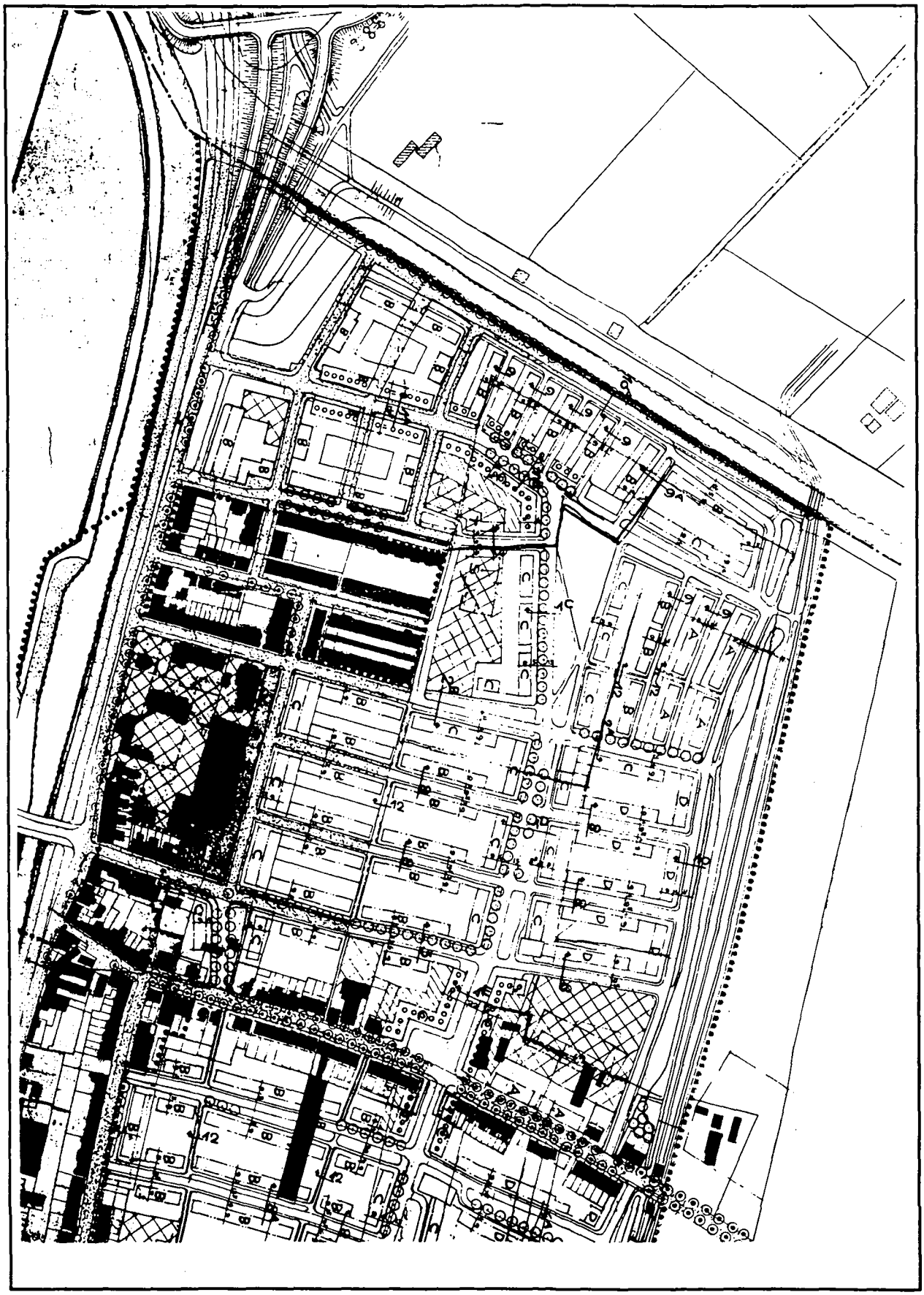

15. Wegenkaart van de kern van Diemen (Diemerbrug)

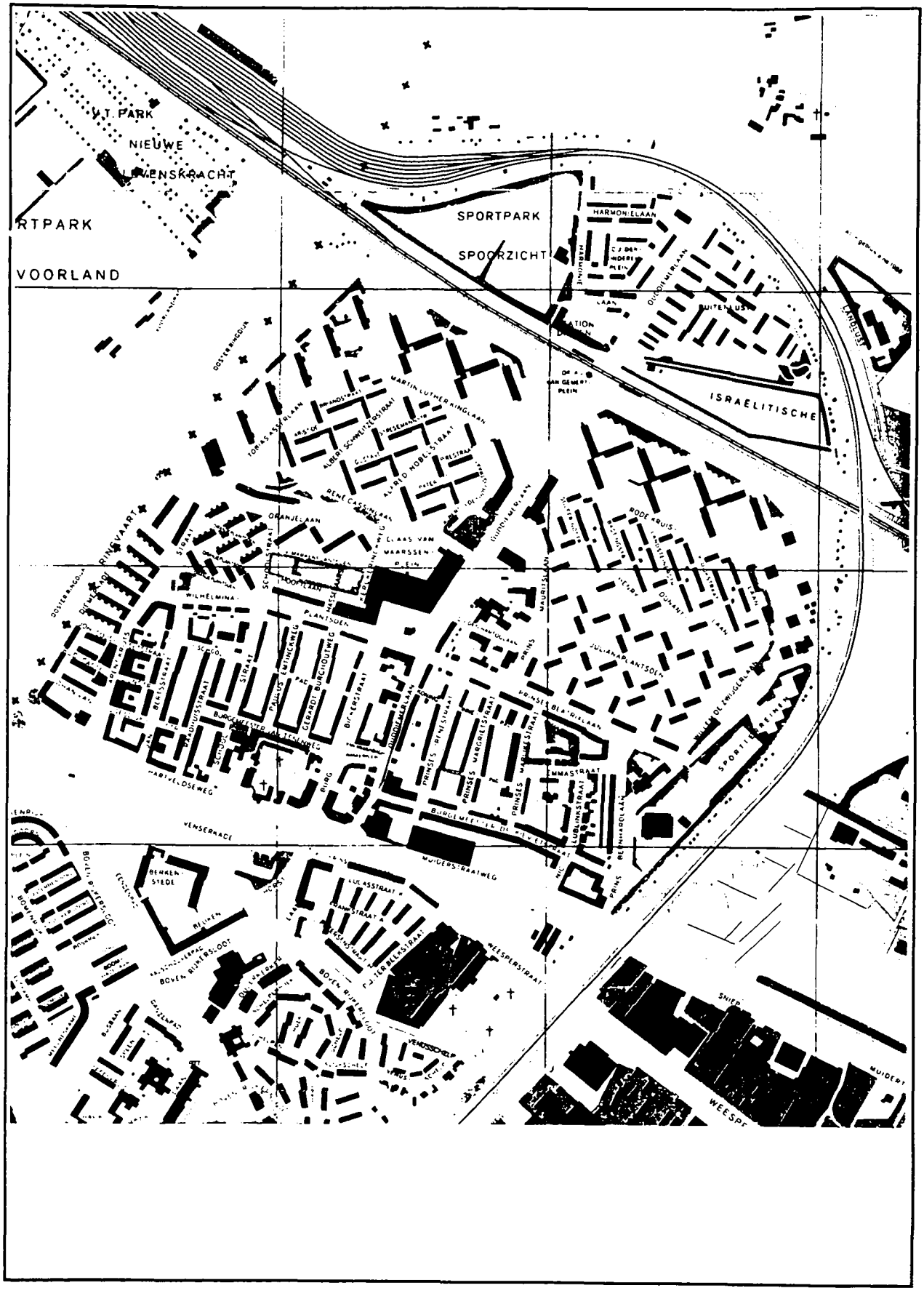

Register

Diemen/buitengebied

001	Prins Hendrikkade	Opslag;Trafohuisje	0005168
002	Kanaaldijk 15	Gemaal	0005169
003	Kanaaldijk	Grenspaal	0005170
004	Kanaaldijk	Uitwaterinssluis; brug	0005171
005	Landlust	Spoorviaduct	0005172
006	Muiderstraatweg 59; 59a; 59b	Leegstaand	0005173
007	Muiderstraatweg 59C	Woning	0005174
008	Muiderstraatweg	Transformatorhuisje	0005175
009	Ouddiemerlaan 146	Begraafplaats	0005176
009A	Ouddiemerlaan 146	Woonhuis	0005177
009B	Ouddiemerlaan 146	Ontvangstgebouw	0005178
010	Ouddiemerlaan 553	Woning	0005179
011	Ouddiemerlaan	Transformatorkast	0005180
012	Ouddiemerlaan	Viaduct	0005181
013	Ouddiemerlaan	Lijken en klokkehuis	0005182
014	Overdiemerweg 3	Woning met gemaal	0005183
015	Overdiemerweg 4 5	Boerderij	0005184
016	Overdiemerweg 8	Boerderij	0005185
017	Overdiemerweg 13	Boerderij	0005186
018	Overdiemerweg 18	Woning	0005187
019	Overdiemerweg 32 31	Woonhuis	0005188
020	Overdiemerweg 37	Geen	0005189
021	Overdiemerweg 41	Boerderij	0005190
022	Overdiemerweg	Transformatorzuil	0005191
023	Overdiemerweg	Transformatorkast	0005192
024	Sniep 10	Leegstaand	0005193
025	Stammerdijk 1	Boerderij	0005194
026	Stammerdijk 18	Boerderij	0005195
027	Stammerdijk 25	Boerderij	0005196
028	Stammerdijk 36	Boerderij	0005197
029	Venserkade 12	Transformatorhuisje	0005198
030	Weesperstraat	Begraafplaats	0005199
031	Weesperstraat 84	Beheerderswoning	0005200

Diemen/Diemerbrug

032	Burgemeester Bickerstraat	Ophaalbrug	0005201
033	Hartveldseweg 10-22, 9-21	Woningen	0005202
034	Hartveldseweg 24	Pastorie	0005203
035	Hartveldseweg 25	Kerk	0005204
036	Hartveldseweg 34 33; 35	(in verbouwing)	0005205
037	Prinses Margrietlaan	Transformatorkast	0005206
038	Ouddiemerlaan 25	Kantoor	0005207
039	Ouddiemerlaan 29	Woning	0005208
040	Ouddiemerlaan 33	Winkel	0005209
041	Ouddiemerlaan 53; 55; 57	Dubbelwoning	0005210
042	Ouddiemerlaan TO 64	Transformatorkast	0005211
043	Schoolstraat 10	Kerk; Past.; Kosterw.	0005212
044	Burgemeester Van Tienenweg	Transformatorhuisje	0005213
045	Wilhelminaplantsoen	Plakzuil	0005214

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
ir. J.A. van der Hoeve
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, mei 1993

Diemen